

The image shows the front cover of a book. The cover is decorated with a marbled paper pattern featuring large, irregular, brownish-grey spots on a dark red background, with some blue and cream-colored veins. A dark red, textured spine is visible on the left side. In the bottom-left corner, there is a small, rectangular, off-white paper label with a black border. The label contains handwritten text in blue and red ink.

Ltn
V 962

1999

Դրամայ Ըն — 361-12
 " Էրա. աղ. — 373-12
 " Կարմիր Բամ — 386-12
 Կարմիր Բամ — 395-12
 Կարմիր Բամ — 405-
 Կարմիր Բամ — 440.

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

Ն Ա Խ Ն Ե Ա Յ

ԿՈՐԻՒՆ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ

Դրամայ Ըն — 400 p.
 Կարմիր Բամ — 431-12
 Կարմիր Բամ — 466-12

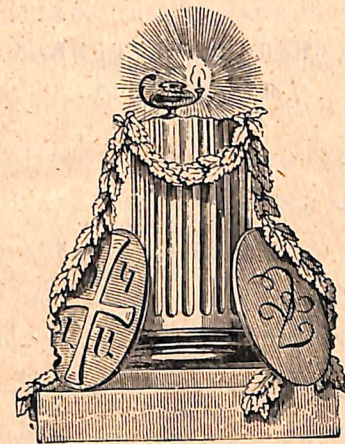
ԿՈՐԻԻՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՐՈՒՅ ԵՒ ՄԱՀՈՒՄԱՆ

ՍՐԲՈՅՆ ՄԵՍՐՈՊԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՄԵՐՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՁԻ

Ի ՎԵՆԵՏԻԱ — ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐ

1894

296

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ՆԵՓԻՍԵԱՆՅ
ԱԶԳԱՏՈՀՄԻՆ

28. 964

4962-60

Յ Ա Ռ Ա Չ Ա Բ Ա Ն

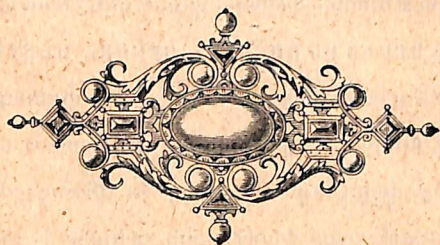

ՅԱՌԱՋՆՈՒՄ տպագրութեան Պատմութեանս Կո-
րեան, յամի 1834, ծանուցեալ էր այսպէս.

«ԿՈՐԻՆ Վարդապետիս, որ ի դարան անդ լուսաւոր ի-
մաստութեամբ պայծառացեալ՝ պատուեցաւ Սքանչելի ա-
նուանակոչութեամբ, մի միայն վաստակն եհաս առ մեզ ՊԱՏ-
ՄՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՈՒՅ ԵՒ ՄԱՀՈՒՄՆ ՍՐԲՈՅՆ ՄԵՍՐՈՊԱՅ, որով
քան զմատենայած հմտութեանն՝ զերախտագիտութեան
իւրոյ եւծող յետնոցս գլխատակ. զի ոհով պատմէ զկեն-
ցաղ սքանչելի վարդապետին իւրոյ, եւ զհանգամանս Գիւտի
գրոցս, եւ զփոյթ այնր ժամանակի որերոյն ի բարգաւաճել
զուսումն յազգին: Ի պատմութեան աստ իւրում՝ ճարտա-
րութեամբ իմն զբազում տիպս բանից Ագաթանգեղոսի եւ
զԲուզանդայ ի վար արկանէ: Բայց մեզ կարծելի է՝ թէ
եւ այլ շարագրածք իցեն քաջի մատենագրիս, զոր հնու-
ծիւն ժամանակաց ի միգապատ ամպս մծութեան ծած-

կեալ պահէ: Պատմութեանս պայտրիկ կրկին էին առ մեզ
անթուական եւ նօտրագիր օրինակք՝ գաղափարեալք ի
հին եւ ի վաւերական օրինակաց, որ եւ չէին բնաւ ի վը-
րիպանաց զերծ, յորոց գյայտնի թուեցեալն մեզ ուղղեալ
ծանօթս տալով ստորեւ իջիցն, զայլն յանձնեցաք ժամա-
նակին»:

Ժամանակն յայտնեաց մեզ ընտիր եւ հարազատագոյն
օրինակ մի Պատմութեան Կորեան՝ ի ստուար եւ հնագիւր
(ԺԲ դարու) Ճառընտրի մեծի գրատան Պարիսու, զոր եւ
քառասուն ամաւ յառաջ հրատարակեալ էր մեր ի շարս
Սոփերաց մերոց (Թիւ ԺԱ). եւ զնոյն արդ կարգեմք աս-
տանօր ի ներքոյ առաջնոյ երկարաբան հետեւակ գրուա-
ծոյն, ի բաղդատութիւն եւ ի քննութիւն բանասիրաց մերոց:

Պ Ա Տ Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

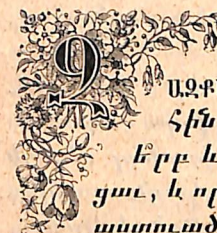
ՎԱՐՈՒՅ ԵՒ ՄԱՀՈՒԱՆ

ԱՌՆ ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ ՍՐԲՈՅՆ ՄԵՍՐՈՎՊԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՄԵՐՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՁԻ

Ի ԿՈՐԻԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ

ՅԱՇԱԿԵՐՏԷ ՆՈՐԻՆ

ԱԶԳԱՆ ԱԶԵԱՆ ազգին և Հայաստան աշխար-
հին զատուածապարգեւ գրոյն, եթէ
ե՛րբ և յորո՞ւմ ժամանակի մատակարարե-
ցաւ, և որպիսի՝ արամբ այնպիսի նորոգատուր
ատուածեղէն շնորհս երեւեցաւ. և վասն նո-
րին լուսաւոր վարդապետութեան, և հրեշտակա-
բար կրօնիցն առաքինութեան, զմտաւ ածելով յի-
շատակարանս առանձին մատնանշան՝ ծաղկեցու-
ցանել. եւ մինչ դեռ անդէն ի խորհրդանոցի մը-

Ի ՅԻՇԱՏԱԿԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՈՒՅ

ԵՐԱՆԵԼԻՈՅ ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՄԵՍՐՈՎՊԱՅ

ԶՈՐ ԱՍՏՅԵԱԼ Է ՆՈՐԻՆ ԱՇԱԿԵՐՏԻ

Կ Ո Ր Ե Ա Ն

ԱԶԳԱՆ ԱԶԵԱՆ ազգիս և զՀայաստան աշխարհիս զատուածա-
տուր շնորհս, զգրոյն գիւտ, և զվարդապետութեանն պարգեւ
ի Տեառնէ տուեալ, թէ յորո՞ւմ ժամանակի և որպիսի՝ արամբ
լուսաւոր վարդապետութեամբ, պատմեացուք ձեզ, և զնորին
հրեշտակակրօն վարս առաքինութեան:

տացս՝¹ վասն յուշ արկանելոյ միայնագործ հոգացայ, եկեալ հասանէր առ իս հրաման տուն միոյ պատուականի՝ Յովսէփ կոչեցելոյ, աշակերտի առն այնորիկ. և ընդ նմին այլոց եւս քաջալերութիւն աշակերտակցաց մերոյն վարդապետութեան։ Ուստի և իմ մասնաւոր աշակերտութեամբ վիճակ առեալ, թէպէտ և էի կրօնեցոյն և առաւել քան զկարմեր, գրաւեալ անաչառ հրամանին հասելոյ, փութանակի և առանց յապաղելոյ զառաջի եղեալն մատենագրել։ Զորս և մեր համօրէն աղաչեալ երկախառնել ընդ մեզ աղօթիւք՝ յանձնարարութեամբ աստուածեղէն² շնորհացն, զի կամակարագոյնս և ուղղագոյնս նաւիցեմք զհամատարած ալեօքն վարդապետական ծովուն։

Եւ արդ առեալ նախաբանեսցուք, եթէ իցէ համարձակութիւն գրով նշանակել զվարս արանցն կատարելոց. ոչ ի մէնջ արուեստախօսեալ մերոյն կարծեօք վիճաբանելով, այլ յօրինակացն տուելոց զընդդիմակացն բարձրացուցանել։ Քանզի Աստուծոյ բարերարին այսպէս բարեխորհեալ զիւրոյ սիրելեաց, ոչ միայն ըստ առաքինութեան վարուց՝ զչքնաղ և զբարձրագոյն հատուցումն բաւական համարել յանսպառ յաւիտեանսն, այլ և աստէն իսկ կանխագոյն. զի անցաւոր ժամանակօքս մատենապատում երկնաբերձ պայծառացուցեալ, զհոգեղինացն և զմարմնականացն առ հասարակ փայլիցեն։

Եւ ի մովսիսական պատմութեան յայտնի է երանելեաց արանցն ազնուականութիւն, ճշմարտութեան հաւատոցն հաստատութիւն, աստուածամերձ աստուածամուխ կենացն վայելչութիւն, սքանչելական կենացն պայծառութիւն։ Զի ոմն ընդունելի պատարագաւ՝ արդար կոչեցեալ. եւ այլ ոմն հաճոյական արուեստիւ ի վերայ ամենակուլ մահուանն կենօք երեւեալ, և միւս ոմն բովանդակ արդարութեամբ ի վերայ համատարած լեռնացելոյ

աստուածապատիժ ծովուն, հանդերձ ամենայն շրջականօք տարեւոր ժամանակօք նաւակաց պահեալ. և միւսոյն յանկարծագիւտ հաւատովք արդարացեալ, աստուածամերձ աստուածախօս դաշնաւոր կատարեալ, և զաւետիս հանդերձելոց բարեացն ժառանգեալ։ Բազմօք և այլ նոյնպիսիք աստուածածանօթ գտեալք. որոց ազնուականութիւնքն յամենայն աստուածածանօթ գրոց պատմի։ Հանգոյն սացելոյս երանելոյն՝ Պաւղոսի առ Եբրայեցիսն կարգեալ զանուանս՝ զովէ զնոցին ճշմարտութիւն հաւատոցն. որով զվարձահատոյց միսիթարութիւն ընկալան յամենապարզեւողէն Աստուծոյ, ըստ իւրաքանչիւր յառաջագիմութեանցն. նա և զժանդագործին Րահաբու զհիւրընկալութիւն լրտեսացն՝ համեմատէ։

Իսկ իբրեւ հայեցեալ ի բազմախուռն գումարութիւն, արդարեւ զսակաւուցն զանուանս յայտ առնէ. և զայլովք եւս զանց առնէ, անբաւական զժամանակն առ ի կարգի պատմելոյ։ Ի կիր արկանէ այնուհետեւ նշանակել միանգամայն զփորձութիւնս ի վերայ յարձակեալս. և նոցա զանընդդիմակաց զնահատակութիւնսն, զորս և պատուականս քան զաշխարհս առ վաճառ համարի։ Սոյն օրինակ և ամենայն գիրք հոգեպատումք՝ նշանակեալ ունին զքաջութիւնս ամենայն զօրաց. զոմանց՝ ըստ աստուածեղէն կրօնիցն զբարեյաղթութիւն, և զոմանց՝ ըստ աշխարհագիր² կարգաց զմարտից և զպատերազմաց արութիւնսն. որպէս զԵբրտոյն և զՍամիտոնին և զԴաւթայն։ Եւ զոմանց զքնական զիմաստութիւն գովեալ աստուածեղէն իմաստութեամբն հանդերձ. որպէս զՅովսէփայն յեգիպտոս, և զԴանիէլին ի Բաբելոն։ Յորոց և հօր թագաւորացն խրատիչք էին, զաշխարհակալ կենցաղոյս զհանգամանսն ցուցանէին, հանդերձ ամենիշխանին Աստուծոյ ծանօթս առնելով։ Զորոց և մարգարէին

1 Միւս օր. Մոսայն

2 Միւս օր. Աստուածային

1 Միւս օր. ասացելոյս երանելոյն.

2 Յերկոսին օրինական ևս գրեալ էր աշխարհային։

խակ գովեալ զիմաստութիւնն, ասէր ցոմն այսպէս. « Մի՛թէ իմաստնագոյն իցես քան զԴանիէլ. կամ՝ իմաստո՞ւնը խրատտուր խրատեցին զքեզ հանճարով իւրեանց »: Եւ ոչ այսչափ միայն. այլ և հոգեկան ազգին հրեշտակութեամբ՝ գովեալ զսրբոյն զօրութիւն, որ զԴանիէլ ցանկալի քարոզելովն կոչէին. և զսուրբ Տիրամայրն ի Քալիլեայ՝ օրհնեալ ի կանայս:

Բայց զի՞նչ ասիցեմք զզուգանացն զառ ի միմեանց պատուեալ զգովութիւնս. զորոց և Տէրն իսկ ամենայնի՝ բերանալիւր գոչէր զազնուականութիւնսն. ոչ միայն զյանդիմանական գործոյն, այլ և զծածուկ սրտիցն լուսաւորութիւնս¹, առաջի հրեշտակաց և մարդկան բերէ: Որպէս զհիւրամեծարին Սբրահամու, հրեշտակօքն հասելովք զծառայական հաւասարութիւնն յայտ արարեալ. պատմելով նմա յետ աւետիացն ընկալելոց, զինչ ի Սոգոմն էր գործելոց: Նոյնպէս և զքաջի նահատակին Յոբայ յառաջ քան զպատերազմել առաջի պատերազմակա նին՝ յօրինէ զգովութիւն ասելով. « Այլ ճշմարիտ արդար և աստուածապաշտ, և որոշեալ յամենայն գործոց չարաց »: Իսկ մեծին Մովսէսի զառաւելագոյն զաստուածամուխ մերձաւորութիւն՝ ամենայն եկեղեցական գրով հնչեցուցեալ. զորոց և զտրդայութեան զկայտառութիւնն յայտ արարեալ աստուածեղէն օրինացն. նա և զայլազգոյն զՅովսրի եւս զխրատն՝ չանցուցեալ անգիր:

Եւ այնպէս միահամուռ ամենայն աստուածակրօն արուեստականացն բարեգործութիւնք՝ փայլեն² յաստուածագիր օրինացն. զորոց չէ որ բաւական յիշատակել զերանելի անուանց գումարութիւն: Եւ ոչ միայն զյառաջագունիցն, այլ և զկնի եղելոյն՝ զՄիածնի որդւոյն Աստուծոյ Փրկչին ամենեցուն, ի լուսաբեր աւետարանին իւրում՝ ծաղկեցուցանէր զազնուականութիւնս, մանաւանդ երանութեամբ

իսկ պատէր. ոչ միայն սեպհականացն զերկոտասանիցն, և կամ՝ զյառաջամուտ զկարապետին, այլ եւ զայլոց մատուցելոցն՝ գովէ և զհաւատոցն ճշմարտութիւն: Քանզի զՆաթանայէլ առանց նենգութեան նշանակէ. և զլծագաւորադին զմեծութիւն հաւատոցն՝ անգիւտ յիսրայէլի ասէ: Բայց ոչ միայն զմեծամեծսն, այլ առաւել եւս զթեթեւագոյնսն բարձրագոյնս՝ անարգամեծարն Քրիստոս, որ սակաւիկ ինչ զծախ իւղոյն յարգէ. և զծախելեացն յիշատակարան պատմեն ամենայն ուրեք՝ առ ի ներքոյ երկնից: Եւ զկնոյէն քանանացւոյ մեծ զհաւատոցն ասէ. նաեւ զգանկաց երկուց ընծայելոցն՝ գովէ զարկանելեացն³ զյօթարութիւն առաւել քան զմեծացն: Իսկ Պաւղոս իմոյ եղեալ էր շրջեցուցանել զքրիստոսագիր կարգացն պայծառութիւնն, անօթ ընտրութեան անուանեալ, անուանակիր յաշխարհի իւրոյ սքանչելի անուանն առնէ:

Վասն որոյ երանելոյն հայեցեալ ի շնորհացն բարձրութիւն առ իւրոյ մեծ օրինացն, և առ ամենայն սրբոցն, բարձրագոյն բարբառով ի փառատրութիւն² զանայ. եթէ « Շնորհք Աստուծոյ, որ յամենայնի հոչակ հարկանէ զմէն ի Քրիստոս. և զհոտ գիտութեան իւրոյ յայտնի առնէ մեւք յամենայն տեղիս »: Ի վերայ այնորիկ ապա և զհամարձակագոյնն բերէ, թէ ո՞ կարէ բիծ դնել ընտրելոց Աստուծոյ: Եւ զայս օճան ընկալեալ ի Տեառնէ երանելի առաքելոցն, զամենայն գործակցաց իւրեանց գրով նշանակել զքաջութիւնս. տեսանել զոմանց ի սուրբ աւետարանին և զոմանց ի գործս առաքելոցն՝ երանելոյն Ղուկասու մատենագրեալ. և իցեն որ ի կաթովդիկէս առաքելոցն առաւելագոյնս ճանաչին:

Այլ Սրբոյն Պաւղոսի չորեքտասանեքումբք թղթովք պատմէ զիւր առաքելակիցս, և նիզակակիցս³

1 Միւս օր. Լուսաւորութիւնս

2 Միւս օր. փայլեն

1 Յերկոսին յօրինակսն ևս զարկանելեացն. թերեւս այլեայն պիտէր:

2 Միւս օրին. փառատրութիւն:

3 Միւս օրին. յարէ և, զգործակիցս:

և ուրախակիցս իւր անէ. և ի վախճանի թըղ-
թոցն, ըստ իւրաքանչիւր ումեք յողջոյն կատա-
րեալ՝ յանուանէ հարցանէ. և զուրումն յաւետա-
րանէ անտի նշանակէ զգովութիւնն: Բայց ոչ
միայն զերանելոյն զօգնականութիւնն յարգէ,
այլ և զբրիստոսամեծար ասպնշականիցն իւրոց՝
բազում գովութիւնս փոխանակ մեծարանացն կար-
գէ, վասն որոյ և յաղաչանս առ Ստուած մատու-
ցեալ՝ զփոխարէն բարեացն հատուցանել հայցէ:
Եւ ամենայն եկեղեցեօք հնչեցուցանէ զընտրելոցն
զազնուականութիւն. ոչ միայն զարանցն՝ այլեւ ըզ-
կանանցն աշակերտելոց¹, որ զճմարտութիւնն ա-
ւետարանեն:

Եւ զայս ամենայն աւետարանեալ ոչ ի պարծանս
գովութեան, այլ զի օրինակ և կանոն զինի եկելոցն
պաշտիցի. որպէս ի նոյն իսկ զի² բարեաց գործոց
նախանձաւորս լինել ամենեցուն՝ ստիպէ ասելովն,
թէ « Զհետ երթայք սիրոյ. և նախանձաւոր լինել
ամենեցուն հոգեւորացն »³: Որոյ զյօժարութիւն
Աքայեցւոյ վասն պաշտաման սրբոցն ի Մակեդո-
նիա պատմեալ՝ նախանձեցուցեալ յորդորեաց:
Այլեւ համարձակութիւն իսկ տայ անխափան ի բա-
րեացն առաքինութիւն. թէ՛ « Լաւ է յամենայն
ժամ՝ նախանձել ի բարիս »: Այլ և նմանօր իւր և
Տեառն ստիպէ լինել:

Դարձեալ փութայ ամենեքումք հանդերձ ըստ
Քրիստոսի հետոցն վարել, « Հայեցարձք, ասէ, ի
զօրագլուխն հաւատոց, և ի կատարին Քրիստոս »:
Եւ դարձեալ, թէ՛ « Յիշեցէք զառաջնորդս ձեր,
որք խօսեցան զբանն Ստուծոյ. հայեցեալ յիս զը-
նացից նոցա, նմանօրք եղբուք հաւատոցն »: Եւ
միանգամայն, եթէ՛ « Զայս խորհեացի իւրաքան-
չիւր որ ի ձէն՝ որ և ի Քրիստոս Յիսուս »: Հան-
գոյն սմին և Դուկաս յսկիզբն առաքելագործ մա-
տենին զնէ: Իսկ ցանկալի Տեառն եղբայրն Յակո-

բոս, զհամօրէն իսկ զգունդն սրբոց հանդերձ սըր-
բասէր-տերամբն յօրինակ առեալ՝ ի թղթին իւ-
րում ասէ, եթէ, « Օրինակ առէք չարչարանաց և
յերկայնմտութեան զմարգարէսն, որ խօսեցան յա-
նուն Տեառն. զհամբերութիւն Յորայ լուարուք, և
զկատարումն Տեառն տեսէք »:

Յայտնի է այսուհետեւ ասացելովքս, եթէ գո-
վութիւն ամենայն աստուածասէր ընտրելոցն ի
Տեառնէ է. որ ի հրեշտակաց, որ առ ի միմեանց,
ոչ ի պարծանս անձանց՝ այլ առ ի նախանձուկս
միմեանց արկանելոյ զմիմեամբք, քաջալերեալք
հասանիցեմք ի բարեացն կատարումն՝ ի նշանա-
կեալ նպատակն երանելոյն Պաւղոսի, եթէ « Միա-
բան հասանել ի չափ հասակին Քրիստոսի »: Որոյ
ազատութիւնն յերկինս է, ակն ունել Փրկչին
մեծին Ստուծոյ: Ունիմք և զկանոնական յաշոր-
դեալ յառաքելոցն անտի զնորհապատում գրեալն,
եթէ որպէս մեծարեալք ի միմեանց, գովեալք ըստ
ճմարիտ հաւատոյն և ըստ աւետարանագործ կրօ-
նից, մինչեւ ցայսօր ժամանակի նովին սովորու-
թեամբ վարին:

Եւ արդ առեալ յերկոցունց համարձակութիւն
ի կիր արկանել և զվարս տուն արգարոյ, արդ այ-
սուհետեւ և խոստացեալն առաջի գիցի. և հայրենա-
կատար մեծարեալ պայմանաւ՝ որ առ ի մէնջ՝ հա-
ճեացի, և նոցա քաղցրատուր հրաման հատուցեալ
զարգարեսցի:

Առն զոր ի նախակարգ բանիս նշանակեմք,
վասն որոյ և փոյթ արարեալ մեր պատմելոյ, էր
Մաշթոց անուն, ի Տարօնական գաւառէն, ի Հա-
ցեկաց գեղջէ, որդի առն երանելոյ Վարդան կո-
չեցելոյ: Ի մանկութեան տիան վարժեալ հեղինա-
կան դպրութեամբն, եկեալ հասեալ ի գաւառն

¹ Միւս օրին. պարկեւելոց:

² Միւս օրին. հոգեւորականաց:

³ Միւս օր. չունի. զի:

Էր այս աս Մեսրոպ, ի Տարան գաւառէ, ի Հացեկաց գեղ-
ջէ, որդի Վարդանայ. ի մանկութեան աստիս վարժեալ Հեղե-
նացւոյ դպրութեամբն, և եկեալ ի գուն Արշակունեաց թա-

Հիշար
+ 383

Արշակունեաց թագաւորաց Հայոց մեծաց, կացեալ յարքունական դիւանին, լինել սպասաւոր արքայա-
տուր հրամանին առ հազարապետութեամբն՝ աշ-
խարհիւ Հայոց՝ Առաւանայ ուրումն: Տեղեկացեալ
և հմուտ եղեալ աշխարհական¹ կարգաց, ցանկալի
եղեալ զինուորական արուեստին իւրոց զօրակա-
նացն, և անդէն ուշ եղեալ փութով ընթերցուածոց
աստուածեղէն գրոց. որով առ ժամայն լուսաւորեալ
և թեւամուխ միջամուխ յաստուածատուր հրամա-
նացն հանգամանս, և ամենայն պատրաստութեամբ
զանձն զարդարեալ, հարկանէր զիշխանացն սպա-
սաւորութիւնն:

Եւ յետ այնորիկ ըստ աւետարանական չափուցն՝
ի ծառայութիւն Աստուծոյ մարդասիրին դարձեալ,
մերկանայր այնուհետեւ զիշխանակիր ցանկութիւն-
սըն, և առեալ զխաչն պարծանաց, երանէր զինի ա-
մենակեցոյց խաչելոյն: Եւ հաճեալ հրամանացն՝ ի
խաչակիր գունդն Քրիստոսի խառնէր, և անդէն
վաղվաղակի ի միայնակեցական կարգ մտանէր. բա-
զում և ազգի ազգի վշտակեցութիւն ըստ աւետարա-
նին կրէր ամենայն իրաց. ամենայն կրթութեամբ
հոգեւորացն զանձն տուեալ միաւորութեամբ, լեռ-
նակեցութեան, քաղցի և ծարաւոյ և բանջարա-
ճաշակութեանց, արգելանաց անլուսից, խարազ-

գաւորացն Հայոց, կացեալ յարքունական դիւանին, լինէր սպա-
սաւոր արքայատուր հրամանին: Եւ հմուտ եղեալ աշխարհա-
կեաց վարուց՝ ի զինուորական կարգս և յառաջագէմ, և սիրելի
էր ամենեցուն մեծամեծաց և փոքունց, իմաստութեանն առաջ
նորդեալ յիրաւունս ամենայն:

Յետ այնորիկ ի ծառայութիւն Աստուծոյ մարդասիրի դար-
ձեալ, մերկանայր յինքենէ զամենայն զբաղմունս, և առեալ ըզ-
խաչն պարծանաց՝ ըստ աւետարանական հրամանին երանէր զինի
ամենակեցոյց խաչելոյն Քրիստոսի: Եւ հաճեալ զհրամանաց
պայման, ի խաչակիր գունդն Քրիստոսի աշակերտացն խառնի.
և զիրօնս միանձանց յանձն առեալ յաւէտ կրօնաւորէր: Եւ
բազում և ազգի ազգի վշտակեցութիւն ըստ աւետարանին կրէր.
և ամենայն կրթութեան հոգեւորացն զանձն տուեալ՝ կրօնաւո-
րէր ի քաղց և ի ծարաւ, ի յուրս և ի մերկութիւն. խոտա-

¹ Յերկոսին յօրինական ևս աշխարհայայ էր:

նազդեատ և գետնատարած անկողնոց: Եւ բազում
անգամ՝ զհեշտական հանգիստ զիշերոյն և զհարկ
քնոյ՝ յոտնաւոր տքնութեան՝ ի թօթափել ական
վճարէր: Եւ զայս ամենայն առնէր ոչ սակաւ ժա-
մանակս, և գտեալ եւս զոմանս՝ յինքն յարեցուցա-
նէր աշակերտեալ նմին սովորական աւետարանու-
թեան. և այնպէս ամենայն փորձութեանց ի վերայ
հասելոյ՝ կամայական քաջութեամբ տարեալ և պայ-
ծառացեալ, ծանօթական և հաճոյ լինէր Աստուծոյ
և մարդկան:

Առեալ այնուհետեւ երանելոյն զհաւատացեալս
իւր, գիմեալ իշանէր յանկարգ և յանդարման տե-
ղիս Գողթան: Այլ և ընդ առաջ երանէր նմա իշ-
խանն Գողթան, այր երկիւղած և աստուածասէր,
ըստ աշակերտաց հաւատոցն Քրիստոսի: Իսկ երա-
նելոյն վաղվաղակի զաւետարանական արուեստն
ի մէջ առեալ, ձեռն արկանէր զգաւառօվն հան-
դերձ միամիտ սատարութեամբ իշխանին: Գերեալ
զամենեսեան ի հայրենեաց աւանդելոց, և ի ուս-
տանայական դիւապաշտ սպասաւորութենէն՝ ի հը-
նազանգութիւն Քրիստոսի մատուցանէր:

Եւ յորժամ ի նոսա զբանն կենաց սերմանեալ,
յայտնի իսկ բնակչաց զաւառին՝ նշանք մեծամեծք

բուտ եղեալ, խորադնազդեատ և գետնատարած անկողնօք, և
զհանգիստ քնոյ գիշերոյ յոտնաւոր տքնութեամբ ի թօթափել
ական վճարէր բազում՝ անգամ. և զայս առնէր ոչ սակաւ ժամա-
նակս: Եւ գտեալ զոմանս զգաստասէրս յինքն յարեցուցանէր,
աշակերտել նմին աւետարանական կրօնաւորութեան: Եւ ա-
մենայն փորձութեանց ի վերայ հասելոյ կամայական քաջու-
թեամբ տարեալ, և նովիմբ լուսաւորեալ և պայծառացեալ ի
հանգէս ճգնաւորական հաճոյ Աստուծոյ և մարդկան երեւեալ:

Առեալ այնուհետեւ երանելոյն զաշակերտեալն իւր՝ եր-
թայր ի Գողթն. որում ընդ առաջ լինէր իշխանն Դամբիթ, և
սիրով ընդունէր որպէս զծառայ Աստուծոյ բարձրելոյ. և բա-
րեպաշտութեամբ սպասաւորէր ըստ աշակերտական հաւատոցն
ի Քրիստոս: Իսկ երանելոյն անդէն վաղվաղակի զվարդապետա-
կան շնորհսն ի մէջ առեալ, ուսուցանէր զբնակիչս քաղաքին
և գաւառին, կամաւ իշխանին մատակարարութեամբ: Զի էր ինչ ի
նոսա ի հիթանոսական սովորութեանցն, զորս դարձուցանէր ի
գիտութիւն ճշմարտութեան, և զամենեսեան լուսաւորէր շնոր-

երեւելին, կերպակերպ նմանութեամբ դիւացն փա-
խըտտական լինելով, անկանէին ի կողմանս Մա-
րաց: Նոյնպէս առաւել հոգ ի մտի արկանէր՝ զհամ-
աշխարհականս արիւմեւելով. և առաւել յազօթս մըշ-
տընջեանաւունչս, և բազկատարած պաղատանս առ
Աստուած, և արտասուս անդադարս. զմտաւ ածելով
զառաքելականն, և ասէր հոգաւով. « Տրտմութիւն է
ինձ և անպակաս ցաւք սրտի իմոյ, վասն եղբարց
իմոց և ազգականաց »:

Եւ այնպէս տրտմական հոգովք պաշարեալ և թա-
կարդապատեալ և անկեալ ի ծուփս խորհրդոց, ե-
թէ որպիսի՝ արդեօք ելս իրացն գտանիցէ: Եւ իբ-
րեւ առւերս բազումն անդէն ի նմին գեղեցիկ, յա-
րուցեալ այնուհետեւ հասանէր առ սուրբ կաթողի-
կոսն Հայոց մեծաց, որոյ անունն ճանաչէր Սահակ,
զոր պատրաստական գտանէր նմին փութոյ հաւա-
նեալ: Եւ միանգամայն յօժարութեամբ զուամբեալ
հանդերձ աղօթիւք մեծովք առ Աստուած կանխէին,
վասն ամենայն ոգւոց քրիստոսաբեր փրկութեանն
հասանելոյ. և զայն առնէին առւերս բազումն: Ապա
եղանէր նոցա պարգեւական յամենաբարին Աստու-
ծոյ ժողովել զաշխարհահոգ խորհուրդն երանելի
միաբաներոցն, և դիրս նշանագրոյ Հայաստան ազ-
գին հասանել. բազում հարց փորձի և քննութեան
զանձինս պարապեցուցեալ, և բազում աշխատու-
թեանց համբերեալ, ազգ առնէին ապա և զկան-

հաց բանին: Յորոյ ի ձեռն մեծամեծ սքանչելիք երեւեալ, դի-
ւաց կերպ ի կերպ լինելով՝ զաղաղակ բարձեալ յամենեցուն լը-
սելիս հնչեցուցանէին զհալածանս իւրեանց, անկանելով ի կող-
մանս Մարաց: Վասն որոյ առաւել ունկնդիր լինէին աշակե-
տեալն հոգեկրօն փարգապետին, վասն հաւատոց և վարուց որ
նոցա աւանդեցաւ ի սուրբ հարց մերձաւորաց Քրիստոսի գրովք
սրբովք:

Բայց զի ոչ էր գիր հայերէն լեզուիս՝ բազում պակասութիւն
լինէր ճշմարտութեան աւանդիցն՝ առ աշակերտեալսն. իսկ երա-
նելի վարդապետն տարափոխեալ ի խորհուրդս իւր՝ առ Աս-
տուած ապաւինէր, որ կարողն է յամենայնի, ցուցանել զգիր
հայ լեզուիս, որով նուազութիւնն յառաւելութիւնն գայցէ
գրով: Եւ յարուցեալ այնուհետեւ հասանէր առ Սուրբն Սահակ

խազոյն խնդրելին իւրեանց թագաւորին Հայոց,
որոյ անուն կոչէր Վռամյապետ:

Յայնժամ՝ պատմէր նոցա արքայն, վասն առն
ուրումն ասորւոյ եպիսկոպոսի ազնուականի՝ Դանիէլ
անուն կոչեցելոյ, որոյ յանկարծ ուրեմն նշանագիրս
ազգաբետաց հայերէն լեզուի: Եւ իբրեւ պատմեցաւ
նոցա յարքայէ վասն գրելոյն ի Դանիէլէ, յօժա-
րեցին զարքայ՝ փոյթ առնել վասն պիտոյիցն այնու-
ցիկ: Եւ նա առաքէր զոմն Վահրիճ անուն հրովար-
տակօք առ այր մի երէց, որոյ անուն Հաբէլ կոչէին.
որ էր մերձաւոր Դանիէլի ասորւոյ եպիսկոպոսի:

Իսկ Հաբէլին զայն լուեալ, փութանալի հասա-
նէր առ Դանիէլն, և նախ ինքն տեղեկանայր ի
Դանիէլէ նշանագրոյն, և ապա առեալ ի նմանէ ա-
ռաքէր առ արքայն յերկիրն Հայոց. ի հինգերոր-
դի ամի թագաւորութեան նորա ի նա հասուցա-
նէր: Իսկ արքային հանդերձ միաբան սրբոյն Սա-
հակաւ և Մաշթոցիւ՝ ընկալեալ զնշանագիրսն ի
Հաբէլէն, ուրախ լինէին: Ապա առեալ երանելի հո-
գաբարձուացն զյանկարծագիւտն, խնդրէին հայ-
ցէին եւս յարքայէ մանկունս մատաղս, որով զնշա-
նագիրսն մարթեոսցեն: Եւ յորժամ բազումք ի նո-
ցանէ տեղեկանային. ապա հրաման տայր ամենայն
ուրեք նովին կրթել. որով և յաստիճան իսկ վար-
դապետութեան գեղեցիկ երանելին հասանէր. և
իբրեւ ամս երկու կարգեալ զվարդապետութիւն
իւր. և նովին նշանագրովք տանէր:

Հայրապետն Հայոց, յաղագս գրոյ նշանագրաց. եգիտ զնա առա-
ւել եւս փափաքող այնմ: Եւ յետ բազում ջանից և աշխատու-
թեանց և ոչ ինչ օգտելոյ, դարձեալ յաղօթս ապաւինելով՝ յԱս-
տուծոյ խնդրէին որում ցանկային: Եւ մեկնեալ ի միմեանց, և
յանձն առեալ զխոսամբերութիւն՝ ճգնէին առաւել քան զա-
ռաւելս:

Եւ յետ այսորիկ ծանուցեալ լինէր ի թագաւորէն Վռամ՝
շապհոյ, որ և նա այսմ նախանձայնոյ իւրեալ, առաքէն զՄես-
րովք աշակերտօքն հանդերձ ի Միշապետս Ասորւոյ: Եւ եր-
թեալ նորա խուզէր ուր ուրեք իմաստասիրաց համբաւէր գի-
տութիւն: Եւ հանդիպեալ Դանիէլի ումեմն եպիսկոպոսի Ասոր-
ւոյ առաքելոյ, որ ասաց նմա ցուցանել զնշանագիրս՝ որում

Իսկ իբրեւ ի վերայ հասեալ թէ չեն բաւական նշանադիրքն՝ ողջ ածել զսիւղորայս և զկապս հայերէն լեզույն, մանաւանդ զի և նշանադիրքն իսկ յայլոց գպրութեանց թաղեալք և յարուցեալք գիւպեցան:

Յետ այնորիկ դարձեալ կրկին անգամ՝ ի նոյն հոգս դառնային, և նմին ելս խնդրէին ժամանակս ինչ: Վասն որոյ առեալ երանելոյն Մաշթոցի զասմի մանկոց հրամանաւ արքայի, և միաբանութեամբ սրբոյն Սահակայ, և հրաժարեալք ի միմեանց համբուրիւ սրբութեանն՝ խաղայր գնայր ի հինգերորդ ամի վճառապէս արքային Հայոց, և երթեալ հասանէր ի կողմանս Արամի՝ ի քաղաքս երկուց Ասորոց. որոց առաջինն Եղեսիա կոչի, և երկրորդն Ամիգ անուն: Ընդդէմ լինէր սուրբ եպիսկոպոսացն. որոց առաջնոյն Բարիլաս անուն և երկրորդին Ակակիոս. հանդերձ կղերականօքն և իշխանօքն քաղաքին պատահեալ, և բազում մեծարանս ցուցեալ հասելոցն, ընդունէին հոգաբարձութեամբ, ըստ Քրիստոսի անուանելոցն կարգի:

Իսկ աշակերտասէրն վարդապետին՝ զտարեալսն ընդ իւր յերկուս բաժանեալ, զոմանս յասորի գրաւթութիւնն կարգէր, և զոմանս յունական գպրութիւնն՝ անտի ի Սամուսատական քաղաքն գումարէր, և նորա իւրովք հաւասարօք զսովորականն առաջի եղեալ զաղօթս և զտքնութիւնս և զպաղատանս արտասուելոց, զխտամբերութիւնս, զհոգս զաշխարհահեծս, յիշելով զասացեալսն մարգարէին, եթէ՝ « Յորժամ հեծեծեսցես, յայնժամ կեցցես »:

ցանկայրն: Եւ յետ բազում աշխատութեանց և քննութեանց և ուսմանց՝ անշահ մնացեալ. զի ոչ բերէր զբառս և զբանս ալփափեալսն ըստ հայերէն լեզուիս:

Յայնժամ հաւատով առ Աստուած ապաւինի, և աղօթս արտասուելոցս առ Աստուած մատուցանէր, և հայցեր յամենեցունց Տեառնէն զտիւ և զգիշեր՝ ցուցանել զփափաքելին նշանագրաց: Եւ տեսնէր ոչ ի քուն երազ և ոչ յարթնութեան տեսիլ, այլ ի սրտին գործարանի՝ երեւութացեալ հոգւոյն աչաց՝

Եւ այնպէս բազում աշխատութեանց համբերեալ վասն իւրոյ ազգին բարեաց ինչ օճան գտանելոյ: Որում պարգեւէր իսկ վիճակ յամենաշնորհողէն Աստուծոյ. հայրական չափուն ծնեալ ծնունդս նորոգ և սքանչելի սուրբ աշնոյն իւրով, նշանադիրս հայերէն լեզուին: Եւ անդ վաղվաղակի նշանակեալ անուանեալ և կարգեալ, յօրինէր սիղորայիւք և կապօք: Եւ ապա հրաժարեալ յեպիսկոպոսացն սրբոց, հանդերձ օգնականօք իւրովք իշնէր ի քաղաքն Սամուսատացոց, յորում մեծապատիւ իսկ յեպիսկոպոսէն և յեկեղեցւոյն մեծարեալ լինէր: Եւ անդէն ի նմին քաղաքի գրիչ ոմն հելլենական գպրութեան՝ Հոռոփանոս անուն գտեալ. ոչով զամենայն ընտրութիւնս նշանագրոյն՝ զնրբագոյնսն զկարճն և զերկայնն, զառանձինն և զկրկնաւորն, միանգամայն յօրինեալ և յանկուցեալ, ի թարգմանութիւն դառնային հանդերձ արամբք երկուք, աշակերտօքն իւրովք. որոյ առաջնոյն Յովհան անուն կոչէին, յեկեղեաց գաւառէն, և երկրորդին Յովսէփ անուն՝ ի Պաղանական տանէն: Եւ եղեալ սկիզբն նախ յԱռակաց Սողոմոնի, որ ի սկզբանն իսկ ծանօթս իմաստութեանն ընծայեցուցանէ լինել, ասելով՝ եթէ՝ « Ճանաչել զիմաստութիւն և զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ »: Որ և գրեցաւ ձեռամբն այնու-

թաթ ձեռին աջոյ, գրելով ի վերայ վիմի. զի որպէս ի ձեան վերջ գծին ունէր քարն. և ոչ միայն երեւութացաւ, այլ և հանգամանք ամենայնիցն՝ որպէս յամանի ի միտս նորա հաւաքեցաւ: Եւ յորուցեալ յաղօթիցն՝ ետեղծ քննադիրս մեր՝ հանդերձ Ռուփինոսիւ աշակերտիւ Եպիփանու, որ ի Սամուէր միայնակեաց. կերպածեալ զգիրն ըստ հրամանի Մեսրոպայ վարդապետին և երանելոյ. փոխադրելով ըստ հայերէն ըստ անսայթաքութեան սիղորայից Հելլենացոց:

Եւ իսկոյն ի թարգմանութիւնս ձեռնարկեալ խորհրդաբար սկսանելով յԱռակաց իմաստնոյն Սողոմոնի, բովանդակեալ ըզբոսան և երկուս յայտնիսն, զչին կտակարանսն յեղու ի հայ բան: Եւ աշակերտք նորա Յովհան և Յուսէփ ի նոյնս նպաստ լինէին: Եւ զարուեստ գրչութեանն ուսուցանէր մանկագոյն աշակերտացն:

րիկ գրչի. հանդերձ ուսուցանելով մանկունս գրիչս նմին դպրութեան:

Ապա յետ այնորիկ առնոյր թուղթս յեպիսկոպոսէ քաղաքին. և հրաժարեալ ի նոցանէ հանդերձ ամենայն իւրովքն, բերէր առ եպիսկոպոսն Աստուրոյ: Որ յորոց նախընկալն եղեւ, առաջի արկեալ նոցա զնշանագիրն աստուածատուր. վասն որոյ բազում իսկ գովութիւնք յեպիսկոպոսաց սրբոց և յամենայն եկեղեցեաց բարձրանային ի փառս Աստուծոյ, և ի մխիթարութիւն աշակերտելոցն ոչ տակաւ: Յորոց թուղթս աւետարտիս հանդերձ շնորհատուր պարգեւօքն, և ամենայն իւրայիւքն, ի շնորհացն Աստուծոյ ճանապարհորդ լինէր. զթեւանօք անցեալ աջողութեամբ և հոգելից ուրախութեամբ եկեալ հասանէր ի Հայաստան աշխարհն, ի կողմանս Այրարատեան գաւառին, առ սահմանօք նոր քաղաքին, ի վեցերորդ ամի վաւաճապհոյ արքային Հայոց մեծաց:

Եւ ոչ այնպէս մեծն Մովսէս զուարճանայր յէջս Սինէական լերինն. չասեմք թէ առաւելօքն՝ պակասագոյն: Քանզի յԱստուծոյ առեալ և աստուածագիր հրամանն ի բազուկս այրն աստուածատես, ի լեռնէն իջանէր. այլ վասն վրէժագործ ժողովրդեանն, որոց թիկունք ի տէրունիսն, և կործան յերկիր, տիրադրութք յիւրեանց կուռս ձուլածուն երկիրպագանէին, և զնորին հրամանաբերն սրտառուչ սրտաբեկ լացուցին¹. քանզի ի տախտակացն խորտակելոյ յայտնի եղեալ տեսանէր բերելոյն թախծութիւնն: Իսկ այսր երանելոյ՝ վասն որոյ ճառեալքս յարդարին, ոչ ըստ այնմ՝ օրինակի որ

Ընդ այն ժամանակս թագաւորեաց Թէոփոս փոքր: Եւ եկեալ երանելոյն Մեսրոպայ Հայոց վարդապետի, և բերեալ զնշանագիրս մերոյ լեզուիս առ սուրբն Սահակ Հայոց, և առ թագաւորն Հայոց Վաւաճապուհ, յոյժ ուրախ լինէին որպէս ընդ տախտակս աստուածագիծս. և գոհութիւն և փառս ամենեւ

1 Միւս օրին. Կայսրացին:

անդն գործեցան, այլ ինքն իւրով լցեալ հոգեւոր մխիթարութեամբ՝ կարծեալ զընդունելոցն յօժարութիւնն, և ընդունելոցն յուսով ուրախութեան՝ դասաւորութիւն ճանապարհացն աւետարեր:

Բայց մի՞ որ յանդգնագոյն վասն ասացելոցն ըզմեզ համարեացի. թէ զիարդ գայր մի խոնարհագոյն ընդ մեծին Մովսէսի, ընդ աստուածախօսին, արանջեալգործին նմանեցուցեալ հաւասարեաց. ուրով թերեւս ստգտանիցեմք: Եւ կարեմք այլ աւելի հաւատովք. քանզի և չկայ ինչ ի վերայ յայտնեօք և ծածկանօք¹ զաստուածականն խոտել: Քանզի միոյն Աստուծոյ ամենագորի շնորհք առ ամենայն ազգս երկրածնաց մատակարարին:

Եւ արդ եկեալ յիշելին մերձ ի թագաւորական քաղաքն, ազգ լինէր թագաւորին և սրբոյ եպիսկոպոսին: Որոց առեալ զամենայն նախարարագունդ աւագանւոյն ամբօխ, ի քաղաքէն ելեալ՝ պատահէին երանելոյն՝ զափամբ Ռահ գետոյն: Եւ ըզցանկալի ողջոյնն միմեանց տուեալ. ուստի և բարբառօք ցնծութեան և երգօք հոգեւորօք, և բարձրագոյն օրհնութեամբք ի քաղաքն զառնային, և զաւուրս տօնական ուրախութեամբ անցուցանէին:

Յայնժամ՝ վաղվաղակի հրաման առեալ ի թագաւորէն՝ սկիզբն առնելոյ զխուժադուժ կողմանն Մարաց, որք ոչ միայն վասն գիւական սատանայակիր բարուցն ճիւղաղութեան, այլ և վասն խեցբեկագոյն և խոշորագոյն լեզուին՝ զժուարամատոյցք² էին: Առ ի յարդարել և զնոցա հարուստ³ ամացն ծնունդս՝ առեալ պարզախօսս հռետորաբանս, կրթութեալս աստուածատուր իմաստութեանն ծնունդս կացուցանէին: Եւ այնպէս միջամուխ եղեալ հան-

ցունց արարչին մատուցանէին զնորոգատուր պարգեւացն որ տուաւ նոցա ի վերուստ: Եւ ժողովեալ մանկունս ուշեղս և քաջութամունս, փափկաձայնս և յերկարողիս, և զպրոցս կարգեալ յամենայն գաւառս և ի գեւղս հրամանաւ սուրբ Հայրապետին և թագաւորին, ուսոյց զընաւ ամենայն աշխարհս Հայոց:

1 Միւս օրին. Զածկանօք:

3 Միւս օրին. հարսնոց տանցն:

2 Միւս օրին. որ ժուարամատոյցք:

գամանք օրինապատգամացն, մինչեւ բնաւ արտա-
քոյ իւրեանց բնականութեանն զերծանել¹։ Եւ ի
ձեռն առեալ այնուհետեւ աստուածագործ մշակու-
թեամբ զաւետարանական արուեստն՝ ի թարգմա-
նել ի գրել և յուսուցանել. մանաւանդ հայեցեալ
ի տեառնաբարբառ հրամանացն բարձրութիւնն,
որ առ երանելին Մովսէս եկեալ, վասն ամենայն ի-
րացն եղելոց, յաստուածեղէն պատգամացն բարձ-
րութիւն աւանդելոցն՝ մատենագրել առ ի պահեստ
յաւիտեանցն որ գալոցն էին. նոյնպիսիք և այլոց
մարգարէիցն հրամայեալք։ « Առ, ասէ, քարտէզ
նոր մեծ, և գրեալ ի նմա գրչաւ դպրի »։ Եւ այլոր,
թէ՛ « Գրեալ գտեսիլդ ի տախտակի, և ի գիրս
հաստատեալ »։ Իսկ Դաւիթ յայտնապէս ևս վասն
ամենայն ազգաց՝ զվիճակ աստուածատուր օրինացն
նշանակէ ասելովն, թէ՛ « Գրեսցի յազգ յայլ »։ Եւ
թէ՛ « Տէր պատմեսցէ գրովք ժողովրդոց »։ Զոր
եկեալ կատարեաց ամենափրկիչն Քրիստոս շնորհա-
տուր հրամանաւն, եթէ՛ « Ելէք ընդ ամենայն ազ-
գըս »։ Եւ եթէ՛ « Քարողեսցի աւետարանս ընդ ա-
մենայն տիեզերս »։ Ուստի և երանելի հարցն մե-
րոց համարձակութիւն առեալ յուսալից փութով,
և երեւելի և արգիւնակատար ըստ աւետարանին՝
զիւրեանց մշակութիւնն ցուցանեն։

Յայնմ՝ ժամանակի երանելի և ցանկալի աշխարհ
Հայոց, անպայման սքանչելի լինէր. յորում՝ անկարծ
ուրեմն օրէնսուսոց Մովսէս՝ մարգարէական դա-
ստն, և յառաջադէմն Պաւղոս՝ բովանդակ առաքե-
լական գնդովն, հանդերձ աշխարհակեցոյց աւե-
տարանաւն Քրիստոսի, միանգամայն եկեալ հասեալ
ի ձեռն երկուց հաւասարելոցն՝ հայաբարբառք
հայերէնախօսք գտան։

Անդ էր այնուհետեւ սրտալիր ուրախութիւն և
ակնաւալայել տեսիլ հայելոյն։ Քանզի երկիր, որ
համբաւուցն անգամ օտար էր կողմանցն այնոցիկ,

1. Յօրինակին և ի միւսն. իւրեանց բնական էին զերծանել։

յորում՝ ամենայն աստուածագործ սքանչելագործու-
թիւնքն գործեցան, առժամայն վաղվադակի ամե-
նայն իրացն եղելոց խեղամուտ լինէր. ոչ միայն ժա-
մանակաւ պաշտեցելոցն, այլ և յառաջագոյն յաւի-
տենիցն, և ապա եկելոցն սկզբանն և կատարածի,
և ամենայն աստուածատուր աւանդութեանցն։ Իսկ
իրեւ զչափ առեալ զիրացն հաստատութեան, և
համարձակագոյն և առաւելագոյն զաշակերտու-
թիւնն նորագիւտ վարդապետութեանն՝ խմբէին
ուսուցանել և թեքել, և պատրաստական քարողու-
թեանն անգէտ մարդկան յօրինել. որոց և ինքեանք
իսկ ի կողմանց և ի գաւառաց Հայաստան աշխար-
հին յորդեալք և դրդեալք հասանէին ի բացեալ
աղբիւրն գիտութեանն Աստուծոյ։ Քանզի յԱյրա-
րատեան գաւառին՝ ի կայս թագաւորացն և քա-
հանայապետացն, բղխեցին Հայոց շնորհք պատուի-
րանացն Աստուծոյ։

Անդ էր յիշելի և մարգարէականն, եթէ՛ « Եղի-
ցի անդ աղբիւր բղխեալ ի տան Դաւթի »։ Որ և
սկսան իսկ սիւնք եկեղեցւոյ՝ միջամուխ ձեռամբ բզ-
գործ աւետարանչացն Քրիստոսի գործել. զուժա-
րել ի կողմանս, ի գաւառս, ի տեղիս տեղիս՝ հա-
յաստան ազգին, դաս դաս¹ զաշակերտեալսն ճշ-
մարտութեանն, զհասուցելոցս ի կատարումն գի-
տութեան, բաւական և առ ի զայլսն զեկուցանե-
լոյ. որոց կանոն և օրինակ զիւրեանց անձանց ար-
գասիս եղեալ, և պատուիրեալ կալ ի նմին կանոնի.
և իւրեանց անդէն զ'առնթերակաց արքունիսն,
հանդերձ ամենայն ազատագունդ բանակիւն՝ աս-
տուածեղէն իմաստութեամբն վարդապետեալ։ Ա-
ռաւել երանելոյն Սահակայ զՄամիկոնեան որեալն
ի վարժս վարդապետութեանն պարապեցուցեալ.
որոց առաջնոյն վարդան անուն էր, որ և վարդ-
կան կոչէր։ Նոյնպէս և զամենայն ոգի ջանայր յե-
րիւրել հասուցանել ի գիտութիւն ճշմարտութեան։

1. Յօրին. բառս բառս։

Յետ այնորիկ առնոյր հաւանութիւն երանելին Մաշթոց. որպէս զի Տէր եպիսկոպոսն ի կայենա-
կանսն, և նա ի սիրւոս հեթանոսաց զբանն կենաց
սերմանիցեն: Եւ հրաժարեալ ի նոցանէն հան-
դերձ այլովք ևս օգնականօքն. որոց առաջնունն
Տիրայր անունն ի Խորձենական գաւառէն, և երկ-
րորդին Մուշէ՝ անունն ի նահանգէ Տարոնոյ, որք
էին սուրբք և զուարթագոյնք. հանդերձ այլովք ևս
սպասաւորօք աւետարանին, զոր չեմք բաւական
ըստ անուանցն նշանակել. որով յանձն եղեալ երա-
նելին շնորհացն Աստուծոյ, երթեալ իջանէր առ
ոտս տանն Գողթան՝ յառաջին դաստակերտն իւր:
Եւ անդ ընդելական սովորութեամբն ի կիր ար-
կեալ զվարդապետութիւնն՝ հաւասարութեամբն
բարեպաշտին Շաբաթայ, լի առնէր զգաւառն ուղ-
լունիւ աւետարանին Քրիստոսի. և կարգէր յամե-
նայն գիւղս գաւառին՝ դասս սրբոց վանականաց:
Որում և հասեալ ժամանեալ հայրաբարովին Գտայ,
որդւոյ Շաբաթայ առն քրիստոսասիրի, բազում
սպասաւորութիւն իբրեւ հաւասարի որդւոյ վարդա-
պետին տանէր:

Ապա յետ այնորիկ ի սահմանակիցս ի Սիւնական
աշխարհն ելանէր. և անդ աստուածասէր հնազան-
դութեամբ ընկալեալ գնա իշխանին Սիւնեաց, որ էր
վաղենակ անուն, բազում օգնականութիւն գտեալ
ի նմանէն վասն իրացն առաջի արկելոցն, մինչեւ
հասանել նմա բովանդակ ի վերայ սահմանաց Սիւ-
նեաց: Եւ ժողովեալ մանկունս առ ի նիւթ վար-
դապետութեանն, առաւել զգազանամիտ զվայրե-
նագոյն զճիւղադարոյ կողմանցն. և այնչափ փոյթ
ի վերայ ունելով՝ և դայեկաբար սնուցանել և խրա-
տել, մինչեւ ի նոցունց իսկ ի վայրենեացն՝ եպիս-
կոպոսս տեսուչս եկեղեցւոյն Սիւնեաց կարգել, ո-
րոյ անունն կոչէր Անանիաս. այր սուրբ և երեւելի
հայրաբարոյ ժառանգաւորաց եկեղեցւոյ. ապա և
զերկիրն Սիւնեաց՝ դասուք վանականաց ընդիր:

1 Յորին. Մ—է—է էր. ուղղեցաք ըստ միւս օր.

Յորում ժամանակի պարգեւեալ յԱստուծոյ, հա-
սանէր ի գլուխ իշխանութեանն Սիւնեաց՝ քաջն
Սիսականն վասակ. այր խորհրդական և հանճարեղ
և յառաջիմաց, շնորհատուր իմաստութեամբն Աս-
տուծոյ: Բազում ինչ նպաստութիւն ցուցանէր ա-
ւետարանագործ վարդապետութեանն, իբրեւ որդ-
ւոյ առ հայր՝ հպատակութիւն ցուցեալ, և ծառա-
յեալ ըստ աւետարանին վայելչութեան, մինչ ի
վախճան զհրամայեալսն ի գործ բերէր:

Գարձեալ յետ ժամանակի ինչ ընդ մէջ անցելոյ,
հոգ ի մոի արկանէր սիրելին Քրիստոսի՝ և վասն
բարբարոսական կողմանն. և առնոյր կարգեալ նշա-
նագիրս վրացերէն լեզուին, ըստ շնորհեցելոյ նմա
ի Տեառնէ: Գրէր կարգէր և օրինօք յարդարէր.
և առնոյր ընդ իւր զմանս լաւագոյնս յաշակերտաց
իւրոց, յարուցեալ գնայր իջանել ի կողմանս վրաց.
և երթեալ յանդիման լինէր թագաւորին՝ որում
անունն էր Բակուր, և եպիսկոպոսի աշխարհին՝
Մովսէս: Եւ առաւելագոյն հնազանդեալ նմա ըստ
օրինացն Աստուծոյ՝ թագաւորին և զօրացն, հան-
դերձ ամենայն գաւառօքն:

Եւ նորա զիւր արուեստն առաջի արկեալ՝ խրա-
տէր յորդորելով. յորում և յանձն առեալ ամենե-
ցուն զինդրելին կատարել: Եւ գտեալ զայր մի
թարգման վրացերէն լեզուին, որ անուանեալ կոչէր

Երթեալ և յաշխարհն վրաց երանելի այրն Աստուծոյ առնէ
և նոցա նշանագիրս ըստ տուեցելոյ ի նմա ի վերուստ շնորհացն
Աստուծոյ. և վարդապետս թողեալ անդ ի քաղաքաց քաղաքաց
ուսուցանել զմանկունս նոցա: Եւ ինքն յԱղուանս երթեալ և
անդ նորոգէր ըստ նմին օրինակի զնշանագիրս և զուսումնասի-
րութեանն աւանդս, և վարդապետս թողեալ անդ դառնայր ի
Հայս: Եւ գտանէ զսուրբն Սահակ հայրապետ ի թարգմանու-
թեան պարապեալ շնորհօքն Քրիստոսի յԱսորւոյն, ուս լինելով
Յունի, զի ի Մերութանայ այրեալ էին յոյն գրեանն հանուր
աշխարհնս. զի ի բարձրանել զաշխարհս Հայոց՝ չոպին Պարս-
կաց վերակացուքն Յոյն ուսմէք ուսանել զգալութիւն իւրեան
մասին, այլ միայն Ասորի: Վասն որոյ յոյժ տարակուսեալ լի-
նէին սուրբ հայրապետն Սահակ և երանելին Մեսրոպ. և
գնացին զկողմամբք արեւմտից վիճակին իւրեանց ի մասն Յունաց:

Ջաղայ, այր գրագէտ և ճշմարտահաւատ. հրաման տայր այնուհետեւ արքայն Վրաց՝ ի կողմանց կողմանց, և ի խառնադանջ գաւառաց իշխանութեան իւրոյ՝ ժողովել մանկաւնս՝ տալ ի ձեռն վարդապետին: Զոր առեալ՝ արկանէր ի բովս վարդապետութեանն. և հոգեւոր սիրոյն եռանդամբ՝ զաղտ և զժանգ շարաւահոտ գիււացն և զանոտիազոր զաշտամանն ի բաց այնչափ անջատեալ ի հայրենեաց իւրեանց՝ և անյիշատակ ցուցանել, մինչեւ սեւ թէ՛ « Մոռացայ զժողովուրդ իմ՝ և զտուն հօր իմոյ »:

Եւ արգ զնոս, որ յայնչափ ի մասնաւոր և ի բաժանեալ լեզուացն ժողովեցան, միով աստուածաբարբառ պատգամօքն մի ազգ կապեալ՝ փառաբանիչք միոյ Աստուծոյ յօրինէր. յորոց և իմ անարժանիս՝ եղեալ ի կարգ եպիսկոպոսութեան վիճակ. որոց առաջինն Սամուէլ անուն, այր սուրբ և բարեպաշտօն՝ եպիսկոպոս կացեալ տանն արքունականի: Իսկ իբրեւ ընդ ամենայն տեղիս Վրաց կարգեալ զգործ աստուածապաշտութեանն, այնուհետեւ հրաժարեալ ի նոցանէ՝ դառնայր յերկիրն Հայոց. և պատահեալ Սահակայ կաթողիկոսի Հայոց, պատմէր նմա զողջութենէ եղելոցն, միանգամայն փառաւոր առնելով զԱստուած զմեծանունն Քրիստոս:

Ապա դարձեալ երանէր շրջէր զտեղեօք կարգելեօք, և զգաւաւօքն աշակերտելովք աշխարհին Հայոց, զուարթացուցանել, նորոգել, հաստատել: Եւ յորժամ այնպէս ընդ ամենայն տեղիս՝ լի առնէր զսուրբ աւետարան Տեառն, և ամենեցուն զգուշացուցեալ՝ զկենաց ճանապարհն վարելոյ, խորհուրդ առնոյր՝ այնուհետեւ վասն կէս ազգին Հայոց, որ էր ընդ իշխանութեամբ թագաւորին Հոռոմոյ: Եւ փութացեալ զնայր հանդերձ աշակերտօք բազմօք, անցանել ի կողմանս Յունաց. և վասն առաւելագոյն

1 Միւս օրին. զգաւաւօքն:

2 Միւս օրին. առնէր:

բարեգործ համբաւուց՝ յառաջագոյն զնմանէ անդ ի հիւսիսական կողմանց հոչակերոց, առաւել միամտութեամբ ընտանեբար յեպիսկոպոսաց աշխարհին, և յիշխանաց և ի գաւառականացն պատուեալ. մանաւանդ ի սպայապետէն աշխարհին, որ անուանեալ կոչէր Անատոլիս՝ ի մուտ ճանապարհին. որ զիրս առաջի եղեալ գրով՝ ցուցանէր կայսերն, որում Թէոդոս կոչէին, որդի Արկադու կայսեր. ուստի և հրաման ելանէր, վայելուչ մեծարանօք զՍուրբն՝ Ակումիտ անուն կոչելոյ:

Իսկ նորա զբաղմութիւն աշակերտացն տարեալ ի քաղաքն Մելիտինացոցն, յանձն առնէր սրբոյ եպիսկոպոսի քաղաքին, որ Ակակիոսն կոչէին. և գլխաւոր աշակերտացն՝ թողոյր զայն, որում Ղեւոնդէոսն կոչէին. այր հաւատարիմ և ճշմարտապաշտ: Եւ առեալ երանելոյն զպատուական եպիսկոպոսն Դերջանոյ որոյ անուն կոչէր Գինթ, և սաւաւս յաշակերտաց անտի, և ելեալ յանարւոյն դիմասական և բազում պատիւ գտեալ, հաւանէին ի թագաւորակաց քաղաքն Կոստանդինական, զորմէ իսկոյն պատմէին յարքունիսն. և մտեալ առաջի պատուական աթոռոյն՝ յանդիման լինէր աստուածաւարդ թագաւորացն և հայրապետին սրբոյ կաթողիկոսին աշխարհամուտ դրանն, որում Ատտիկոս կոչէին. յորոց և գտեալ շնորհս՝ հրամայեալ լինէր

Եւ առաջէ սուրբն Սահակ զՄեսրոպ առ կայսր Թէոդոս և առ հայրապետն Ատտիկոս հանդերձ թղթովք, և թուամբն իւրով Վարդանաւ, զգացուցանել նոցա զգաւաւսն իւրեանց, և զի ընդունիցին բնակիչք աշխարհին զնոր ուսուսմի վարդապետութեանս Հայոց: Որոց հանգիպեալ զօրավարին Անատոլեայ, ոչ փոքր ինչ արար ընդունելութիւն նոցա. զի յառաջագոյն լուեալ էր զլուր առաքինութեան երանելեացն Սահակայ և Մեսրոպայ. և ի ձեռն թղթոց յառաջագոյն զգացուցանէր կայսեր. և առնու հրաման արժանապէս առաքել և բարեփառութեամբ յուղարկել ի Բիւզանդիոն: Եւ յանդիման եղեալ թագաւորին և հայրապետին, և ձեռնագրեցին զՄեսրոպ Եկեղեցիկաւոր. և գրեցին զնա ընդ առաջին երանելի վարդապետն:

1 Յօրինակին. Անդիսի. և միւս Անդիսի. բայց խորհնացին Անատոլ ասէ:

ժամանակս ինչ անդէն ի տիեզերական քաղաքին մեծարել դարմանօք կարգելովք, յեկեղեցւոյն և յարքունեաց և ի պատուական իշխանաց քաղաքին:

Եւ ապա յետ Պասեքին կատարելոյ՝ ցուցեալ կայսերն զպիտոյիցն զհանգամանս, և առեալ զանրնդգիմակաց հրամանն հանդերձ սակերօք կայսերապիր նշանակելովք՝ վասն մանկտոյն յաշակերտութիւնն, առ ի կէս ազգէն Հայոց ժողովելոյ, և վասն ժանտագործ ազգին բարբարոսաց, և եկեղեցեաց հաստատութեան, և մեծամեծ պարգեւօք պատուել: Վասն որոյ հաւանեցուցեալ ճշմարտին զարքունիսն, անընկալ թողոյր. և երկիրպագեալ ծիրանափառ օգոստականացն, և սրբոյ կաթողիկոսին, և ընկալեալ ողջոյն յեկեղեցւոյն և յերեւելի իշխանացն քաղաքին, և ամենայն իւրայովքն յաջողեալք՝ երանէին ի դեսպակս ի կառս արքունատուրս: Եւ մեծաւ շքով և բազում վայելչութեամբ՝ ունէին զհանապարհս արքունականս, և ամենայն քաղաքացն պատահելով, ի քաղաքին պայծառագոյն երեւէին. և մեծամեծ պարգեւս գտեալ, գային հասանէին ի ժամագիր կողմանս. և անդէն վաղվաղակի պատահեալ սպարապետին Հայոց, հանդերձ սակերօք կայսեր յանդիման լինէին: Եւ նորա առեալ սակերս կայսերական նշանօք, փութայր վաղվաղակի զհրամանն կատարել. և հրեշտակս արձակեալ այնուհետեւ ի գաւառս կէս ազգին Հայոց՝ իշխանութեանն կայսեր, բազմութիւն մանկտոյ ժո-

Եւ դարձան հանդերձ թղթովք, և եկեալ հանդիպէին սրբոյն Սահակայ, և զօրավարին Անատոլեայ: Որոց ընկալեալ զթուղթս և զհրամանս՝ յոյժ ուրախ եղեն և փառաւորութիւն ամենեցուն Տեառն և Աստուծոյ հատուցին: Եւ փութայր վաղվաղակի ըզհրամանն կատարել. և առաքէ ի գաւառս և ի քաղաքս Հայոց որ ընդ իշխանութեամբն կայսեր, ժողովեալ բազմութիւն մանկըտոյ ի տեղիս տեղիս, և դարմանս և ռոճիկս կարգէր յարքունուստ, որպէս զի անգրագապէս ուսցին. յորս և երանելին Մեսրոպ զլուսաւոր վարդապետութեանն ի գործ արկեալ զժողովեալ մանկունսն ուսուցանէր փնշանագիրն. և վարդապետս կացուցանէր աշակերտացն, զի առ փոքր փոքր զնոսա ի կատարումն ուսմանն անկցեն:

ղովել, և նոցին ռոճիկս կարգել ի պատեհագոյն տեղիս. յոր և երանելին զվարդապետութիւնն իւր ի գործ արկեալ, և ժողովելոցն քաղցրացուցանէր:

Ապա յետ այնորիկ ձեռն արկանէր զգլխատեհ և զկամակոր Բարբարիանոս աղանգն քննելոյ. և իբրեւ ոչինչ գտանէր հնարս յուղղութիւն ամեղոյ, առեալ ի գործ արկանէր զթշուառացուցիչ գաւազանն, ծանրագոյն՝ պատուհասիւք ի բանդս, ի տանջանս, ի գելարանս: Իսկ յորժամ այնու եւս պակասեալք ի փրկութենէն գտանէին, խորտակեալս ապա խանձեալս, մրեալս և գունակ գունակ խայտառակեալս, և յաշխարհէն կորզէին:

Իսկ երանելոյն զիւր վարդապետութեանն պայման արարեալ՝ սակեալ¹ և վճարեալ, և բազում շնորհագիր մատեանս զհարցն եկեղեցւոյ ստացեալ, ծովացուցանէր զվարդապետութեանն զխորութիւն, և լցեալ զեղոյր ամենայն բարութեամբք:

Յայնմ ժամանակի եկեալ² գիպէր նմա այր մի երէց Աղուան ազգով, Բենիամէն անուն. և նորա հարցեալ և քննեալ զբարբարոս զբանս Աղուաներէն լեզուին, առնէր ապա նշանագիրս, ըստ վերնապարգեւ կորովի սովորութեան իւրում. և յաջողութեամբ Գրիստոսի շնորհացն կարգեալ և հաստատեալ կշռէր: Յետ այնորիկ հրաժարեալ յեպիսկո-

Յետ այնորիկ ձեռն արկանէր զգլխիւր³ և զկամակոր աղանգն Բորբորիանոսացն քննել. և որք ոչն գային յուղղութիւն հաւանական բանին՝ սաստկագոյն խոշտանգանօք պատուհասէին ի բանդ և ի կապանս, և յայլ ինչ տանջանարանս. իսկ յորժամ այնու եւս պակասեալք ի փրկութենէն գտանէին Աստուծոյ առեւելքն, ապա խանձեալս և մրեալս և պէսպէս խայտառականօք հալածէին յաշխարհէն:

Իսկ երանելին զիւր վարդապետութեանն պայման արարեալ, սկսեալ և վճարեալ, և բազում շնորհագիր մատեանս զհարց եկեղեցւոյ ստացեալ՝ ծովացուցանէր զվարդապետութեանն խորութիւն. և լբեալ զեղոյր զամենեքումք ի բնակիչս աշ-

1 Միւս օրին. Զայրաբոյն:

2 Յօրինակին. սակեալք. թերեւս «խեալ»:

3 Միւս օրին. Երեւալ:

պոսաց, յիշխանաց աշխարհին և յամենայն եկեղեցեաց. առ որս թողեալ վերակացուս հաւատացելոցն՝ զերկուս ոմանս յիւրոց աշակերտացն. որ առաջնոյն լինովք անուն էր, և երկրորդին Դանան՝ արք կրօնաւորք և յառաջագէմք յաւետարանական սպասաւորութեանն. զորս յանձն արարեալ շնորհացն Աստուծոյ՝ անդէն զետեղէր: Եւ ինքն բազում աշակերտօք գայր անցանէր ի կողմանս Հայոց մեծաց. և հասեալ ի Նոր քաղաքն յանդիման լինէր սրբոյ եպիսկոպոսին Սահակայ, և թագաւորին Հայոց, որում անուն Արտաշէս կոչէին և ամենայն բանակին. և պատմեալ նոցա զգործս կողմանցն այնոցիկ ըստ աշտուրթեանց շնորհացն Աստուծոյ, դադարէր անդ աւուրս ինչ՝ միւսթարէր վասն հոգեւոր անձուկն սփռելոյ:

Եւ ապա յետ այնորիկ հրաժարեալ գնալ ի կողմանս Աղուանից, և երթեալ իջանէր յաշխարհն. և հասեալ ի թագաւորական տեղիսն, տեսանէր ըզսուրբ եպիսկոպոսն Աղուանից, որում անուն Երեմիա կոչէին, և զնոցին թագաւոր, որում Արսիլայ էր անուն, ամենայն ազատօք հանդերձ. որոյ առաւել հպատակութեամբ ընկալեալ վասն անուանն Քրիստոսի: Ապա հարցեալ ի նոցանէ, առաջի եղեալ վասն որոյ եկեալն էր, և նոցա երկոցունց զուգացելոց եպիսկոպոսին և թագաւորին՝ յանձն առեալ զպրութեանն հնազանդելոյ. տային ևս հրաման՝ ի գաւառաց և ի տեղեաց իշխանութեանն իւրեանց, բազմութիւն մանկանց՝ յարուեստ դրպ-

խարհին հոգեւոր վայելչութեամբ ի փառս ամենասուրբ Երրորդութեանն: Եւ յանձն արարեալ զամենեւեան ամենապահ շնորհացն Աստուծոյ՝ ինքն գաւառայր ի կողմանս Հայոց, և շրջէր զամենեւորմբ, հաստատէր զաշակերտեալսն ի ճշմարտութեանն հաւատան: Եւ եկեալ հանդիպէր սրբոյն Սահակայ, և պատմեալ զեղեւալսն առ ի նմանէ, և միաբան օրհնեցին զԱստուծոյ ի վերայ նորոգատուր պարգեւացն տուելոց նոցա ի վերուստ:

րութեանն ածել և գումարել՝ ըստ արժանաւոր և պատեհ տեղեաց, դասս դասս դպրոցաց, և ոռճիկս կարգել ի դարմանս:

Իսկ իբրեւ հրամանն այն, արդեամբք և գործովք յանկ ելանէր, ապա այ՝ ուհետեւ երանելոյն Երեմիայի եպիսկոպոսի ի ձեռն առեալ՝ վաղվազակի զաստուածային գրոց թարգմանութիւնս ի գործ արկանէր, որով անդէն յական թօթափել, վայրենամիտ և դատարկասուն և անասնաբաբոյ աշխարհն Աղուանից, մարդարէագէտք և առաքելածանօթք և աւետարանաժողովք լինէին, և ամենայն աւանդելոցն Աստուծոյ, ոչ իւրք անտեղեակք: Դարձեալ առաւել ևս երկիւղածն յԱստուծոյ արքայն Աղուանից՝ միամիտ փութով հրաման տայր, սատանայակիր և դիւամոլ ազգին, սաստիւ թափել զերծանել յունայնավար հնացելոցն, և հնազանդ լինել ամենահեշտ լծոյն Քրիստոսի:

Եւ յորժամ՝ զայն արարեալ հաւասարութեամբ, և լցեալ զպիտոյն իւրեանց, և զկամացն յօժարութիւն, ձեռնառու՝ ևս եղեալ նմա սրբամատոյց վարդապետութեանն ի Բաղասական կողմանս սրբոյ եպիսկոպոսին՝ որում Մուշեղ կոչէին, հրաժարէր ապա և ի թագաւորէն և յեպիսկոպոսացն և յամենայն եկեղեցւոյն Աղուանից: Եւ զոմանս յիւրոց աշակերտացն վերակացուս իւրեանց կացուցանէր, հանդերձ արամբ քահանայիւ արքունական դրանն, որում անունն Յովնաթան կոչէին, որոյ բազում յօժարութիւն ի վարդապետութենէն էր գտեալ, և յանձն առնելով զնոսա և զանձն՝ ամենսպահ շնորհացն Աստուծոյ, խաղացեալ գայր ի կողմանցն Աղուանից, անցանել յաշխարհն վրաց. և հանդէպ հասեալ գայր Գարգմանական ձորոյն: Ընդ առաջ լինէր նմա իշխանն Գարգմանից, որում Խուրս կոչէին, և ասպնջական եղեալ նմա աստուածասէր երկիւղածութեամբ, առաջի դնէր զանձն վարդապե-

տին, հանդերձ իշխանութեամբն իւրով. առաւելագոյն իսկ վայելեալ ի հիւթ և ի պարարտութիւն վարդապետութեանն, յուզարկէ զերանելին ուր և երթալոցն էր:

Իսկ նորա անցեալ դիմեալ ի կողմանն, առ ուրով ժամանակաւ Արձիւղ անուն թագաւորեալ վրաց, որոյ առաւելագէս պայծառացուցեալ ծաղկեցուցանէր զվարդապետութիւնն. և նորա շրջեալ զամենայն աշակերտօք, պատուիրեալ կալ ի ճշմարտութեանն: Յայնժամ իշխանին Տաշրացուց առն պատուականի և աստուածասիրի, որ անուանեալ կոչէր Աշուշայ, ի ձեռն տայր նմա գանձն ամենայն գաւառոյն իւրով. և նորա ամենափիւռ վարդապետութիւնն, ոչինչ պակասութեամբ քան զայլոցն գաւառաց անցուցեալ, և յանձն արարեալ զնոսա սրբոյ եպիսկոպոսին Սամուէլի, այնմ՝ զոր ի վերոյ նշանակեցաք, ինքն դառնայր ի կողմանս Հայոց մեծաց. և եկեալ ի սովորական տեղիսն, զընդերսկան ողջոյնն սրբոյն Սահակայ և ամենայն պատահելոցն տուեալ, պատմէր նոցա վասն այնր ևս նորագործ իրացն. որք իբրեւ լուսն, առաւել գոհանային զպարգեւացն Աստուծոյ:

Յետ այնորիկ ուշ եղեալ երկոցունց երանելեացն՝ զիւրեանց ազգին զգալութիւն առաւել յարգել և գիւրացուցանել, ձեռն ի գործ արկանէր ի թարգմանել և ի գրել մեծն իսահակ՝ ըստ յառաջագոյն սովորութեանն: Որոց գարձեալ դէպ լինէր եղբարս երկուս յաշակերտացն՝ յուզարկել ի կողմանս Ասորոց ի քաղաքն Եդեսացուց, զՅովսէփ, զոր ի վերոյն յիշեցաք, և երկրորդն Եզնիկ անուն՝ յԱյրարատեան գաւառէն ի կողմ գեղջէ,

Յետ այնորիկ ուշ եղեալ երկոցունց երանեացն զիւրեանց ազգի զգալութիւնն առատացուցանել և առաւելուլ ի թարգմանել և ի գրել ըստ յաշակերտեանն Աստուծոյ: Վասն որոյ առաքեն երկուս յաշակերտացն ի քաղաքն Եդեսեայ զԵզնիկ և զՅովսէփ, զի Ասորի բարբառոյն զուրբ գիրս նոր թարգմանեացեն ի Հայ լեզու, և գրով աւանդեացեն իւրեանց աշխարհիս:

զի յԱսորական բարբառոյն՝ զնոցին հարցն սրբոց զաւանդութիւնս, Հայերէն գրեալս դարձուցեն:

Իսկ թարգմանչացն հասեալ՝ ուր առաքեցանն, և կատարեալ զհրամանն, և առ պատուական հարսն առաքեալ, անցեալ գնային ի կողմանս Յունաց. ուր և ուսեալք և տեղեկացեալք, թարգմանիչս կարգէին ըստ Հելլենական լեզուին:

Ապա յետ ժամանակի ինչ ընդ մէջ անցելոյ՝ դէպ լինէր ոմանց եղբարց ի Հայաստան աշխարհէս, դիմել իմանել ի կողմանս Յունաց, որ և Ղեւոնդէս առաջնոյն անուն էր, և երկրորդն Կորիւնս, և մատուցեալ յարէին յԵզնիկն, իբրեւ առ ընտանեզոյն անդակից՝ ի Կոստանդինական քաղաքին, և անդ միաբանութեամբ հոգեւոր պիտոյիցն զինդիւրն վրձարէին: Որոյ յետ այնորիկ հաստատուն օրինակօք աստուածատուր գրոցն, և բազում շնորհագիր հարց յետ այնր աւանդութեամբք, և Նիկիական և Եփեսոսական կանոնօք գային երեւելով աշխարհին Հայոց, և առաջի դնէին հարցն զբերեալ կտակարանն եկեղեցւոյ սրբոյ:

Իսկ երանելոյն Սահակայ զեկեղեցական գրոց գումարութիւնն՝ կանխաւ յունական բարբառոյն

Իսկ նոքա եկեալ կատարեցին զհրամայեալն, և ի ձեռն հաւատարիմ՝ եղբարց առ պատուական հարս իւրեանց առաքեցին ըզգրեանն. և ինքեանք անցեալ գնացին ի կողմանս Յունաց ի քաղաքն Բիւզանդիոն յուսումն իմաստասիրութեան. որ և ուսեալ և տեղեկացեալք՝ թարգմանիչք եղեալք ըստ Հելլենական լեզուին:

Ապա յետ ժամանակի ինչ ընդ մէջ անցանելոյ, դէպ լինէր եղբարց ոմանց ի Հայաստան աշխարհէս, երթալ ի կողմանս Յունաց՝ ի քաղաքն Կոստանդնուպոլիս, որոց անուանքն էին միւսմն Ղեւոնդ և միւսմն Կորիւն. և երթեալք յարին յԵզնիկն, իբրեւ առ ընտանի և անդակից իւրեանց եղբայրութեանն. և անգէն միաբանեալ զհոգեւոր պիտոյիցն խնդիր վճարէին: Յորոց յետ այնորիկ հաստատուն օրինակօք աստուածատուր գրոցն, և բազում շնորհագիր հայրապետացն աւանդութեամբք և Նիկիայ և Եփեսոսի սուրբ Ժողովոցն կանոնօքն՝ գարձեալ լինէին յաշխարհն Հայոց և ի հայրենիս իւրեանց. և առաջի դնէին սուրբ հարանցն զբերեալ կտակարանն եկեղեցւոյ սրբոյ:

Իսկ երանելեացն սրբոյն Սահակայ և Մեսրոպայ զեկեղեցական զգրոց զգումարութիւնն կանխաւ ի յունարէն բարբառոյ

ի հայերէն դարձուցեալ, և բազում ևս զհայրապետաց սրբոց զճմարիտ զիմաստութիւնն: Դարձեալ յետ այնորիկ առեալ հանդերձ Եղնակաւ՝ զյառաջագոյն զյանկարծագիւտ զփութանակի զթարգմանութիւնս, հաստատէր ճմարիտ օրինակօք բերելովք, և շատ ևս մեկնութիւն գրոց թարգմանէին: Եւ այնպէս զամենայն ժամանակս իւրեանց՝ յընթերցուածս գրոց ծախէին հարքն՝ զտիւ և զգիշեր, և նովիմբ ծաղկեալք և շահաւետեալք՝ օրինակ բարեաց ուսումնասէր առննթերակայից լինէին. մանաւանդ զի ունէին պատուիրանս զգուշացուցիչս յաստուածակարգ պատգամաւորացն. յորոց առաջինն հրամայէ՝ թէ՝ « Յօրէնս տեառն խորհեսցիս ի տուէ և ի գիշերի ». և երկրորդն հանգոյն պատուիրէ, թէ՝ « Մի՛տ գիր ընթերցուածոց միսիթարութեան վարդապետութեան, մի՛ անփոյթ առնել զշնորհացդ որ ի քեզ են. յայդ խորհեա՛ և ի դոյն յամեսլիր. զայդ եթէ առնիցես և զանձն ապրեցուցես, և զայնոսիկ որ քեզն լսիցեն »:

Ապա յետ դարձեալ՝ այնպիսի առաւել և բարձրագոյն վարդապետութեամբն՝ սկսեալ երանելոյն

ի հայերէն թարգմանեալ, և զբազումս և զհայրապետացն սրբոց ճմարտապատում. իմաստութիւնս յօրինեալ ի հայ լեզու: Դարձեալ յետ այնորիկ առեալ հանդերձ Եղնակաւ զյառաջագոյն զյանկարծագիւտ զփութանակի թարգմանեալն՝ հաստատէր ճմարիտ օրինակօք բերելովք. և շատ եւս այլ մեկնութիւնս գրոց սրբոց՝ թարգմանէր ըստ հայերէն նշանադրացն: Եւ այնպէս զամենայն ժամանակս իւրեանց՝ ընթերցուածոց գրոց սրբոց պարապէին երանելի սուրբ հարքն զտիւ և զգիշեր. և նովին ծաղկեալք և շահաւետեալք՝ օրինակ բարեաց ուսումնասիրաց առննթերակացն լինէին. մանաւանդ զի ունէին եւս զպատուիրակն զգուշացուցիչսն յաստուածակարգ պատգամաւորացն. յորոց առաջինն պատուիրէ՝ Յօրէնս տեառն խորհել ի տուէ և ի գիշերի. և երկրորդն ասէ. Մի՛տ գիր ընթերցուածոց գրոց միսիթարութեան, վարդապետութեան. մի՛ անփոյթ առնել զշնորհացդ որ ի քեզ են. յայդ խորհեաց և ի դոյն կանխեսլիր, զի քո յառաջագիւտութիւնդ ամենեցուն յայտնի լիցի. զգոյշ լինիլի անձնդ, և ի դմին յամեսլիր. զայդ եթէ առնիցես, և զանձն ապրեցուցես և զայնոսիկ որ քեզն լսիցեն:

Ապա դարձեալ յետ այնպիսի լուսաւոր վարդապետութեանն, սկսեալ երանելոյն Մեսրոփայ ճառս յաճախագոյնս, գիւրա-

Մաշթոցի ճառս յաճախագոյնս, գիւրապատումս, շնորհագիրս, բազմագիմիս ի լուսաւորութենէ և ի հիւթոյ գրոց մարգարէականաց կարգել և յօրինել. լի ամենայն ճաշակօք աւետարանական հաւատոցն ճմարտութեան: Յորս բազում նմանութիւնս և օրինակս ի յանցաւորացս աստի, առաւելագոյն վասն յարութեանական յուսոյն առ ի հանդերձեալն՝ յերկրեալ կազմեալ. զի հեշտընկալք և գիւրահասոյցք տխմարագունիցն, և մարմնական իրօք զբաղելոցն լինիցին, առ ի սթափել և զարթուցանել և հաստահիմն առ ի խոստացեալ աւետիսն քաջալերել:

Եւ այնպէս զամենայն կողմանս հայոց վրաց և Աղուանից, զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց, զամառն և զձմեռն զտիւ և զգիշեր՝ անվեհեր և առանց յապաղելոյ իսկ, իւրով աւետարանական և ողջապատում գնացիւքն՝ առաջի թագաւորաց և իշխանաց, և ամենայն հեթանոսաց և անընդգիմակաց ի հակառակորդաց՝ զամենափրկչին Յիսուսի անուն կրեաց յանձին: Եւ զամենայն ոգի քրիստոսազգեստ և հոգեղէն վառեաց, և բազում բանդա-

պատումս, շնորհագիրս, բազմագիմիս ի զօրութենէ և ի հիւթոյ գրոց մարգարէականաց և առաքելականաց կարգեալ և յօրինեալ լի ամենայն ճաշակօք աւետարանական հաւատոցն ճմարտութեան. յորս բազում նմանութիւնս և օրինակս ի յանցաւորացս աստի առ ճմարտութիւնն բերելով, առաւելագոյն վասն յարութեանն յուսոյն առ հանդերձեալն յերկրելոյ նշկարեաց. զի հեշտընկալք և գիւրահասոյցք տխմարագունացն և մարմնական իրօք զբաղելոցն՝ ուսցին սթափել, և ի զուարթացուցանել և հաստահիմն առ ի խոստացեալ աւետիսն քաջալերել:

Եւ այսպէս ընդ ամենայն կողմանս Հայոց և Վրաց և Աղուանից՝ զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց՝ զամառն և զձմեռն զտիւ և զգիշեր՝ անվեհեր և առանց յապաղելոյ զշնորհագիր վարդապետութիւնն ուսուցանէր: Եւ իւրով իսկ ճանապարհորդեալ աւետարանական և ողջապատում բանիւ յաղագս հաւատոյ և վարուց առաջի թագաւորաց և իշխանաց և ուսմաց, անընդգիմաց ի հակառակորդաց ըստ տուելոյ նորա ի վերուստ շնորհի՝ ուսուցանէր ի փառս և ի գովութիւն Աստուծոյ, և զամենայն ոգի քրիստոսասէրս և ոգեղէն վառէր. և բազում բան,

կանաց և կալանաւորաց և տագնապելոց ի բռնաւորաց թողութիւն արարեալ՝ կորզեալ¹ զնոսա ահաւոր զօրութեամբն Քրիստոսի: Եւ բազում մուրհակս անիրաւութեան պատառեաց, և բազում սգաւորաց և կարճամտելոց՝ մխիթարական վարդապետութեամբն զակնկալ յուսոյն ըստ յայտնութեան փառաց մեծին Աստուծոյ փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի նօթեաց. և զամենայն միանգամայն յաստուածապաշտութեան պայման անդ փոխեաց:

Եւ դարձեալ բազում և անհամար գունդս վանականաց, ի շէնս և յանշէնս, դաշտականս և լեռնականս, անձաւամուտս և արգելականս բնակեցուցեալ հաստատէր: Զորս ընդ ժամանակս ժամանակս իւրով մարմնովն իսկ օրինակ ցուցեալ, առեալ զոմանս յաշակերտաց յիւրաքանչիւր մենաստանացն, և երթեալ լեռնակեաց սորամուտ ծակախիթ եղեալ զաւօրէական զկերակուրն խոտաբուտ ճա-

դականաց և կալանականաց և տագնապելոց ի պէսպէս վտանգից՝ փրկութիւն ընձեռեաց, կորզելով զտարակուսեալն ահաւորութեամբ զօրութեամբ փառացն Քրիստոսի՝ ի գովեստ փրկութեան աւետարանին. և բազում մուրհակս անիրաւագիրս պատառեաց. և զբազում սգաւորս և կարճամտս, մխիթարեաց վարդապետութեամբն, և նուաճեաց ակնկալութեամբ յուսոյն ի համբերութիւնն ըստ յայտնութեան փառաց մեծին Աստուծոյ և փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի. և զամենայն հաւատացեալս միանգամայն զարս և զկանայս յաստուածապաշտութեան պայման անդ փոխադրեաց:

Եւ դարձեալ անհամար և գունդս գունդս ի շէնս և յանշէնս ի Զմարտութեան աւանդս սուրբ հարցն հաստատէր ի փառս և ի գովեստ ամենասուրբ Նորորդութեանն: Նա և ի դաշտականս և լեռնականս, անձաւամուտս և լեռնականս և արգելականս, բընակեցուցեալ կրօնաւորիլ առ ի բարեպաշտութեանն ջանս, զոր ոչ միայն բանիւք և վարդապետութեամբ, այլ և արդեամբք զանձն օրինակ կացուցանէր միանձանց, հանապազորք պահօք և աղօթիւք, տքնութեամբ և արտասուօք, խոնարհութեամբ և հեղօթութեամբ և կուսութեամբ նաշատակեալ. և ընդդէմ հանապազորդեան թշնամւոյն քաջապէս արիացեալ, նա և ի պատուոյ և ի փառաց խուսափեալ, երթեալ սորամուտ ծակախիթ լինէր, և զաւօրէայ զկեանսն խոտաբուտ Զաշակօք վճարէր: Եւ

1 Միւս օրին. խորհել:

շակօքն վճարէին. այնպէս վշտակեաց տկարութեան զանձն տային: Մանաւանդ որոց հայեցեալ ի մխիթարութիւն առաքելական բանիցն, թէ՛ « Յորժամ տկար եմ՝ վասն Քրիստոսի՝ յայնժամ զօրացեալ լինիմ » . և թէ՛ « լաւ ևս լիցի պարծել տկարութեամբս, զի բնակեցէ յիս զօրութիւնն Քրիստոսի »:

Անդ էր այնուհետեւ չարբենալ գինով, այլ առաւելով հոգւով, և պատրաստել զսիրտս երգօք հոգեւորօք, ի փառս և ի գովութիւն¹ Աստուծոյ: Անդ կրթութիւն քաղցրուսոյց ընթերցուածոց՝ հոգեպատում գրոց: Անդ քաջալերութիւն յորդորական վարդապետութեան, առ ի յառաջագէմ ընտրութեանն՝ պսակահաս քրիստոսագիր կիտին: Անդ եռալ հոգւով աստուածապաշտ ծառայութեամբ: Անդ աղօթք աղերսալիք, և խնդրուածք հաշտեցուցիչք վասն ամենեցուն կենաց՝ առ մարդասէրն Աստուած, և նորին հոգեկրօն արուեստին՝ հանէր աւուրս բազումս յանապատ տեղիս. մինչեւ ազգ² լինէր յերիցանց, իրաց ինչ օգտակարաց եկեղեցեաց կող-

այնպէս վշտացեալ տկարութեան զանձն՝ իւր տուեալ անհեղգաբար, հայեցեալ ի մխիթարութիւն առաքելական խրատուն, թէ՛ Յորժամ վասն Քրիստոսի տկարանամ՝ յայնժամ զօրացեալ լինիմ. և եթէ՛ լաւ լիցի ինձ մնալ ի տկարութեան, զի բնակեցէ յիս զօրութիւնն Քրիստոսի:

Անդ էր զուարճանալ հոգւով՝ ուր ուրեք դադարեալ լինէր. և ոչ պայծառանայր գինով, այլ երգօք հոգեւորօք ի փառս և ի գովութիւն Աստուծոյ. ի կրթութիւնս միշտ քաղցրուսոյց ընթերցուածոց հոգեպատում գրոց քաջալերութիւնս յորդորական, լուսաւոր կարգաց և տօնից զանձնս ճգնաւորացն ամենաշնորհ վարդապետութեամբն զինէր առ ի յառաջագէմ ընտրութիւն պսակահաս քրիստոսագիր կիտին: Եւ եռայր հոգւով յաստուածապաշտութեանն մրցարան վերին կոչմանն, աղերսալ աղօթիւք և փարեղի պաղատանօք և հաշտելի խնդրուածօք յամենեցունց Տեառնէն, վասն ամենեցուն կենացն յաւիտեանականաց արժանի լինել մասին սրբոյն ի լոյս: Եւ նովին հոգեկրօն վարուք կայր յանապատ տեղիս. մինչ ազգ լինէր իրաց ինչ օգտակարաց ի կողմանս կողմանս յաշակերտեալն, յայնժամ ի-

1 Միւս օրին. ի հոգեւորէն:

2 Միւս օրին. ազգար:

մանցն այնոցիկ՝ հասանել յօգնականութիւն չնորհօքն Քրիստոսի: Եւ նորա առանց իրիւր զբաղելոյ՝ հանդերձ գործակցօք իջեալ ի թիկունս դիպացն պատահելոց, և վճարեալ զօրութեամբն Աստուծոյ, և յորդորագոյնս և պարարտագոյնս և անփակ բերանով՝ զվտակս վարդապետութեանն ի սիրտս լըսողացն ծաւալեցուցանէր: Եւ զայս առնէր զամենայն ժամանակս իւր: Վասն անձին և վասն աշխարհի. քանզի սովոր իսկ են ճշմարիտ վարդապետք՝ զանձանց առաքինութիւնս՝ կանոն աշակերտելոցն դնել. մանաւանդ յուշ առնելով զտէրունականն՝ զմիոյ միայնոյ իմաստնոյն Աստուծոյ. « Քանզի սկսաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել »: Որոյ բազում անգամ՝ առեալ զաշակերտսն ուրոյն, և անհաղական անձամբն օրինակ կարօտելոցն լինէր. յորժամ ի թաքօրական լերինն՝ զաւետեաց երանութիւնն տայր, և յորժամ ի նմին լերին զկանոնական զաղօթս առնէր, մինչդեռ աշակերտքն ի Տիբերական ծովուն նաւէին: Եւ դարձեալ յաւուրս բաղարջակերացն յօրինական տօնին՝ զգիշերոյն ազօթքն և ցայգոյ, ի Չիթաստանեաց լերինն առանձինն մատուցանէր: Ուստի և յայտնի իսկ է և առանց խուղելոյ, եթէ՝ ոչ վասն անձին ամենա-

շանէր յօգնականութիւն և վճարէր զպէտս պիտոյից՝ ուր հոգեւոր կարգաց էր նուազութիւն, չնորհօքն Քրիստոսի: Եւ յորդորագոյնս և պարարտագոյնս անփակ բերանով իմաստութեամբ զլըտակս վարդապետութեանն ի սիրտս սերմանեւեացն ծաւալեցուցանէր. և զայս առնէր զամենայն ժամանակս իւր երանելի վարդապետն Հայոց Մեսրոպ: Քանզի սովոր իսկ են ճշմարիտ վարդապետք զանձանց առաքինութիւն կանոն աշակերտացն առնել. որպէս զՔրիստոսի և Աստուծոյ մերոյ է ուսուցանել ըստ անօրէնութեանն. քանզի սկսաւ, ասէ, Յիսուս առնել և ուսուցանել, և եթէ, Հայեցարուք յառաջնորդն հաւատոց և ի կատարին Յիսուս, որ փոխանակ ուրախութեանն որ առաջի կայր՝ յանձն էաւ զիսան, արհամարհեաց զամբ: Եւ զինչ այս վտաց հատուցումն ցուցանի հաւատացեալ ի Քրիստոս Յիսուս. Նըստաւ, ասէ, ընդ ալմէ մեծութեանն ի բարձունս. աղէ ամէն զմտաւ որ այսպիսի համբերութիւն վասն մեր կրեաց, զի մի աշխատ լինիցիմք և Լբանիցիմք ի վարս առաքինութեան. զի ոչ վասն անձին ամենատէրն զայս առնէր, այլ վասն համաշխարհա-

տէրն, այլ համաշխարհի յուսումն զայն գործէր. որ է օրինակ ամենայն հնազանդելոց. վասն որոյ ասէր իսկ, « Արթուն կացեք, զի մի՛ ի փորձութիւն մտանիցէք »:

Իսկ արդ եթէ թեթեւագոյն¹ արուեստից՝ պակասագոյն են ի գիտութենէ² ազգք երկրածնացս, որչափ այնմ արուեստի ոք համարեսցի և անգիտանալ՝ որ ընդ Աստուած զխօսան կատարէ. որով երանելին Պաւղոս ամենեցուն տգիտանալ ասէ, վասն որոյ զամենակեցոյց Հոգին ի թիկունս հասանել՝ անմոռնչ հեծութեամբ բարեխօս գիտէ: Իսկ արդ յորժամ լսիցեմք, եթէ՝ « սկսաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել », ապաքէն առնէ և ուսուցանէ, և ոչ եթէ զի պարզեւեսցէ իմանալի է: Եւ բարեխօսել նորա վասն սրբոց, և բարեխօսել Հոգւոյն սրբոյ առ ի վարդապետելոյ մեզ. զի ընդ միմեանց բարեխօսելն գիտելի է. քանզի միապատիւ է աստուածականն և ոչ բազմաբար: Իսկ երանելի առաքելոցն ընկալեալ ի վարդապետութենէ ճշմարտութեանն, նախ կարօտական անձանցն մատակարարէին, և ապա աշակերտացն բարձեալ տանէին. երբեմն առանձինն՝ և երբեմն ժողովրդովքն գումարելովք՝ զփառսն Քրիստոսի առաքելովքն բարձրացուցա-

կան փրկութեանն, յուսումն աստուածասիրաց որ ընդ նոյն ճանապարհորդեն ի հանդերձեալսն, որ են օրինակ ամենայն հաւատացելոց ի Քրիստոս, որպէս ճառք աւետարանին քարոզեն:

Իսկ արդ եթէ ի թեթեւագոյն արուեստաւոր և հանձարեղ իմաստից տգիտանամք, որ ընդ աստուածախօսան կատարէ զչնորհացն ներգործութիւնն, որով՝ երանելին Պաւղոս ամենեցուն տգիտանալ ասէ, այլ և յուշ առնէ զառաջնորդս կենաց բանին. Հայեցեալք, ասէ, յեւս գնացից նոցա նմանողք եղբրուք, և յուսմունս պէսպէս և յօտարաձայնս մի դանդաղէք, այլ առաքելոց և մարգարէից և երանեալ սրբոց հարցն հետեւեալ ճշմարտութեանն աւանդից զոր նոքայն հորդեցին զանապթաք ճանապարհն յերկնից արթայութիւնն. և օրինակ աշակերտելոցն զհաւատս և զվարս բացայայտեցին գրովք սրբովք, երբեմն առանձինն խրատելով ըստ իւրաքանչիւրոցն օգտի, երբեմն ի ժողովս բազմաբոխս զփառս Քրիստոսի չնորհօք և մարգասիրութեամբ

¹ Միւս օրին. ի թեթեւագոյն

² Միւս օրին. ի գիտութեան

նէին. քանզի առաւել օգտակար իսկ է՝ յամենայն աշխարհակիր դբօսանաց առանձինն սահմանել՝ և միայն աստուածապաշտութեանն պարապել, զոր և մարգարէնքն գործէին. որք ի լերինս և յանապատս և ի փապարս վիմաց՝ զաստուածեղէն կրօնիցն ըզ-
ծառայութիւնսն հարկանէին:

Նոյնպէս և ամենայն հարքն՝ որք յաջորդեցան, յառաքելական կանոնաց կրեալ անձամբք զլաւութիւնս բերէին վերջնոցս օրինակ. ուստի երանելիս այս բարձեալ էր զաւանդելոցն պատիւ, և ամենայն մատուցելոց առ նա՝ զնոյն պատուիրեալ գուշակէր: Եւ այնպէս յառաջ՝ ամենայն աստուածեղէն գանձուցն վայելութեամբք լցեալք, պարարտացեալք, խողացեալք՝ գային ի բազում ժամանակս՝ նովին ի նոյն կանխեալք՝ ի նմին հանապազորդեալք:

Յայնմ ժամանակի բերեալ երեւեցան Հայաստան աշխարհին դիրք սուտապատումք, ընդունայնախօս աւանդութիւնք առն ուրումն հոռումի, որում թէո-
դիոս անուն: Վասն որոյ սինհոդոսական հայրապետացն՝ եկեղեցեացն սրբոց նշանակեալ ազդ առ-

Տեառն բարձրացուցանէին, և յամենայն աշխարհակիր դբօսանաց ի բաց կալ, և միայն աստուածապաշտութեան պարապել, զոր և մարգարէնքն և առաքեալքն յառաջագոյն գուշակէցին ըստ Պաւլոսի վկայութեանն. Շրջեցան, ասէ, լաշկամաչօք և մորթովք այծենօք, կարօտեալք, նեղեալք, չարչարեալք, յանապատի մուրեալք և յայրս և փապարս երկրի. և սոքա ամենեքեան վըկայեալք ի հաւատոցն՝ ստուգեցին զարդարութեան ճանապարհն աշակերտելոցն, որ տանի ի կեանսն յաւիտենից:

Ուստի երանելիս այս Մեսրոպ բարձեալ բերէր զաւանդելոցն պատիւ ի փառս ամենեցունց Տեառնն, և զամենայն աշակերտեալն իւր ի նոյն հանդէս յորդորէր. և այնպէս յառաջագէմ ամենայն աստուածահաճոյ վարուք և հաւատոյ վայելչութեամբք լցեալք պատրաստեալք և ամեթացեալք ի բազում ժամանակս աշակերտեալք առ ի նմանէ, նովին ի նոյն կանխեալք և ի նմին հանապազորդեալք ի փառս ամենասուրբ Նորորդութեանն:

Յայնժամ արք ոմանք հալածեալք ի ժողովոյն Եփեսոսի, ուրում անուն էր Թէոդորոս, ըստ Պաւլոսի Սամստացւոյ և ըստ Նեստորի հերձուածոյն գիրս ստացեալ համաձայնս պարզամտացն և դիւրահաւանիցն, և եկեալ յաշխարհս մեր՝ կամէին ուսուցանել զչարս աղանդն: Վասն որոյ ի սուրբ ժողովոյն առաքեալ

նէին՝ ճշմարտահաւատ փառաւորացն Սահակայ և Մաշթոցի: Եւ նոցա ճշմարտասէր փութով զայն ի միջոյ բարձեալ՝ աշխարհահալած արտաքոյ իւրեանց մերժեցին. զի մի՛ ի լուսաւոր վարդապետութիւնն՝ ծուխ ինչ սատանայական յարիցէ:

Յետ այնորիկ դէպ լինէր նովին ճշմարտութեամբ՝ երանելոյն Սահակայ լցեալ աւուրբք երկայն ժամանակօք, և վայելչացեալ աստուածաբեր պտղոցն բարութեամբք, յառաջնումն ամի Յազկերտի որդւոյ Վռամայ՝ թագաւորի կացելոյ ի Պարսից աշխարհին, ի Բագրաւանդ գաւառի՝ ի գիւղ Բլրոցաց, ի կատարել ամենանն Նաւասարդի, որպէս և զօր ծննդեան երանելոյն յիշէին. յերկրորդ՝ ժամու աւուրն, ի պաշտաման անուշահոտ իւղոյն, հանդերձ աստուածահաճոյ աղօթիւք՝ ծերունւոյն ի Քրիստոս աւանդեալ. հայեցեալ ի մարգարէին, որ ասէր, « ի ձեռս քո յանձն առնեմ զհոգի իմ ». և Ստեփաննոսի երանելոյ, որ ասէ, « Տէր Յիսուս, ընկալ զհոգի իմ »:

Ըստ նմին օրինակի՝ և նորա ապսպրեալ զանձն և զմնացեալս՝ ամենապահ շնորհացն Աստուծոյ. զոր

Թուղթս ազդ առնէին ճշմարտահաւատ փառաւորացն Սահակայ և Մեսրոպայ: Եւ նոցա ճշմարտապէս փութով զկամակոր հերձուածոյն ի բաց հալածեալ յիւրեանց աշխարհէն, զի մի ինչ ի լուսաւոր վարդապետութիւնն՝ ծուխ ինչ սատանայական մերժեցի:

Յետ այնորիկ դէպ լինէր փոխել յաշխարհէս երանելոյն սըրբոյն Սահակայ հայրապետին Հայոց՝ ճշմարիտ վարուք և ուղղափառ հաւատով, լցեալ աւուրք և երկայնակեաց ժամանակօք վայելչացուցեալ զամենայն աշխարհ Հայոց ի լուսաւոր վարդապետութիւնն, այնպէս հանգեալ ի Քրիստոս, յառաջնում ամի Ներկորդ Յազկերտի որդւոյ Վռամայ թագաւորին Պարսից, ի Բագրեւանդ գաւառի ի գեւղն Բլուր, ի կատարել ամոյն Նաւասարդի, յերկրորդ ժամու աւուրն պաշտաման, որ և զօր ծննդեան ի նոյն աւուր: Եւ այնպէս զամբիժ հոգին սաղմոսերգութեամբ և աղօթիւք ծերունւոյն աւանդեալ զհոգին ի Քրիստոս, ասէ. « ի ձեռս քո յանձն առնեմ զհոգի իմ, ըստ նախավկային բանի »:

Ըստ նմին օրինակի և նորա ապսպրեալ զանձն և զմնացեալն զիւր զհօտն ամենապահ շնորհացն Աստուծոյ յանձն արա-

և առեալ վաղվադակի ամենայն հանդերձելովք, ձեռնասուն աստուածասէր պաշտօնէիցն իւրոց. ուրոյ գլխաւորին Երեմիա անուն ճանաչէր, այր սուրբ և բարեպաշտօն, հանդերձ աստուածասէր իշխանակնաւ միով, որ անուանեալ կոչէր Դուստր. որ էր կին վարդանայ, զոր ի վերնոյն¹ յիշեցաք, և բազում ամբօխից սրբոց ժողովոց, բարձեալ ըզսուրբն սաղմոսիւք և օրհնութեամբ և հոգեւոր բարբառով, յետ սակաւ ինչ աւուրց ընդ տիւ և ընդ գիշեր ի Տարօն հասուցանէին մինչ ի բուն իսկ գիւղն յԱշտիշատ: Եւ անդ ի մարտիրոսական խորանին յարկեղ սրբոցն, հանդերձ ամենայն անուշահոտ խնկօք եղեալ և կնքեալ քրիստոսական² կնքովն՝ և զօրինաւոր յիշատակն ի վերայ կատարեալ, այնուհետեւ իւրաքանչիւրն դառնային: Որոց և նոյնպէս ամի ամի գումարելովք ի նոյն ամսեան՝ զնոյն յիշատակն տօնախմբեն:

Իսկ երանելի զուգականին լուեալ, զՄաշթոցէ ասեմ, բազում անձկայրեաց տրամութեամբ և արտօսարագութիւն ողբովք և ծանրաթախիծ սգովք պաշարեալ զնէր. զի թէ առաքեալն սուրբ, ոչ գտեալ

բեալ՝ այնպէս փոխեցաւ յաշխարհէս: Զոր առեալ վաղվադակի պարսպէին հանդերձանօք ըստ խորհրդածութեան քահանայապետութեան թաղմանն՝ իւր իսկ ձեռնասուն աշակերտքն. որոյ առաջնոյն Երեմիա անուն, այր սուրբ և երկեւղած Սատուծոյ, և այլք ընդ նմա, հանդերձ կնան Վարդանայ Մամիկոնենի. և բարձեալ զմարմին երանելոյն բազում ամբօխիւ, եպիսկոպոսօք և քահանայիւք, սարկաւադօք և գպրօք, սաղմոսիւք և օրհնութեամբ և երգօք հոգեւորօք՝ ածին ի Տարան գաւառ ի գեւղն Յաշտիշատ. և անդ ի մարտիրոսական խորանին յարկեղ սրբոցն հանգուցանէին զսրբոյ առն Սատուծոյ զնշխարսն հանդերձ ամենայն պատուով. և կնքեալ քրիստոսանշան կնքովն, և զլիշատակ սրբոյն կատարեալ ի փառս և ի գովութիւն Սատուծոյ, այնուհետեւ յիւրաքանչիւրն դառնային. զորոյ և զտօն յիշատակի սրբոյն տօնախմբեն յերեսուն Նաւասարդի ամսեանն բազում ժողովովք. և բարեխօսութեամբ սուրբ հայրապետին զիւրաքանչիւր օգուտ յամենեցունց Տեառնէն ընդունին:

Իսկ երանելոյ զուգականին զայս լուեալ, զսուրբ վարդապետէն ասեմ՝ զՄեսրոպէս, տրամեալ և տխրեալ լինէր, և յարտա-

առժամայն զընդեղակիցն զՏիմոթէոս՝ անհանգիստ զհոգւոյն ասէ, որչափ ևս առաւել զմիանգամայն զհրաժարելոցն՝ սաստիկ կիրս մնացելոցն է համարեալ: Բայց թէպէտ և մրայնաւորութեանն տըրտմութիւն չթողոյր զուարթանալ, սակայն զաւետարանական ընթացսն, և զվերականգնութիւնն սրբոյ եկեղեցւոյ, չնորհօքն Սատուծոյ առանց պակասութեան տանէր, և առաւել փութայր գուն եղեալ՝ զամենեւեան յորդորելով առ բարեացն քաջութիւն: Եւ զցայգ և զցերեկ պահօք և աղօթիւք և ուժգին խնդրուածովք և բարձրագոյն բարբառովք՝ աստուածագիր պատուիրանացն հրամանս ուշ առնելով, զգուշացուցանելով ամենայն մարդոյ. մինչեւ բազմագոյնս և զգլուարագոյն վարուց կրթութիւնն. մանաւանդ զի և զմտաւ իսկ ածէր ըստ տէրունական հասակին զօր վախճանին. չտայր քուն աչաց և ոչ նիրհ արտեւանաց՝ մինչև հասանել ի հանգիստն տեառն:

Եւ մինչդեռ այնպէս մերձաւորացն առ իւրի զհո-

սուս եղեալ վարանէր զի ի նմանէ բարժանուծն և զվախճան առն Սատուծոյ, և զսպառուծն զարմից սրբոյն Գրեգորի. և հոգովք տարակուսեալ պաշարէր առ այնպիսի աղէտս. մանաւանդ զի ոչ տեսանէր զայնպիսի զոք առ ի բարեպաշտութեան ջնսն և առ լուսաւոր վարդապետութիւնն և առ վերականգնութեան շնորհն, որ գեր ի վերոյ էր և քան զառաջինսն զիւր սուրբ հարան: Յայստիկ մտախոհ եղեալ ողբերգական բարբառով վարանէր. զի ոչ զոք ունէր համաշունչ թէ ընտանեբար հոգայցէ վասն Հայաստանեայց. և ելս այսոցիկ զՍատուած յիշէր և միւթարէր ըստ սաղմոսերգոյն, որ արար զամենայն և փոփոխ անհաս իմաստութեամբ և մատակարարութեամբ: Եւ զինքն առաւել եւս յորդորէր ի կրօնաւորութեան կարգս, համանգամայնցն յաղթող լիեալ էր կրօնաւորաց, ըստ երկնային կոյմանն հանգիստնալ ի բարձրագոյնն շնորհօքն Գրիստոսի՝ առանց հեղգութեան: Եւ յորդորէր զամենայն աշակերտեալսն առ բարեացն քաջութիւնսն, և յուշ առնէր ամենայն անձին զգուշանալ ամենայն անձին, ի վարս և ի գնացս խոհեմագոյն և հանձարեղ խրատութե. մինչ բազմաց խիստ և ծանր և գլուար համարեալ զվարուցն կրթութիւնն: Այլ նա զվերջինսն մոռանայր և յառաջագէման նկրտէր ծերունի հասական, զմտաւ ածելով զմօտաւոր վախճանն՝ ոչ տայր քուն աչաց և ոչ նիրհ արտեւանաց մինչև ցօր կոյման ելանելոյ նորա յաշխարհէս:

Եւ մինչդեռ այնպէս մերձաւորացն առ իւր և զհոգեւոր ե-

1 Միւս օրին. վերնայն:

2 Միւս օրին. քրիստոսական:

գեոր եռանդն ածէր, և բազում թուղթս խրատա-
գիրս և զգացուցիչս ընդ ամենայն գաւառս առա-
քէր, անդէն ի նմին ամի՝ յետ ամսոց վեցից ան-
ցելոց վախճանի երանելոյն Սահակայ, լինէր հան-
դերձ սրբով վարդապետով բանակն Հայոց յԱյրա-
րատեան ի Նոր քաղաք, և նովին հոգեկրօն վա-
րուք հասանէր սրբոյն քրիստոսակոչ կատարումն,
յետ սակաւ ինչ աւուրց հիւանդութեանն, յերեք-
տասներորդում՝ ամսեանն Մեհեկանի։ Եւ յոր-
ժամ՝ որոշեալ ի միջոյ ձեռնասուն աշակերտաց և
խառնեալ ի գունդն Քրիստոսի հասանէր, թեթե-
ւացեալ և սթափեալ ի ցաւոյն՝ կանգնեալ նստաւ
ի ժողովոյն միջի, և համբարձեալ զձեռն հանա-
պազատարած յերկինս՝ զամէն մնացեալսն յանձն
առնէր շնորհացն Աստուծոյ. վասն նոցա օգնակա-
նութիւն հայցէր։

Եւ անուանք գլխաւորաց աշակերտացն ժողովե-
լոցն՝ են այս. առաջնում՝ Յովսէփ, զոր և ի սկզբան
գրեցաք. երկրորդին Թադիկ. արք զգաստք՝ զգու-
շագոյնք հրամանաց վարդապետութեանն։ Ի զի-
նուորական կողմանն, առաջնումն Վահան անուն
յազգէն Ամատունեաց, որ էր հազարապետ Հայոց

ռանդն բորբոքէր յաստուածսիրութիւն, և բազում թուղթս
խրատուց ընդ ամենայն գաւառսն առաքէր, անդէն ի նմին ամի
յետ վախճանի երանելոյն սրբոյն Սահակայ ի վեցերորդ ամ-
սեանն ի տասն և յեւթ մեհեկանի՝ հասանէր վախճան սրբոյ
վարդապետին Հայոց, յԱյրարատ գաւառի ի Նոր քաղաքն, ի
նոյն հոգեկիր կրօնս, որպէս և յառաջագոյն ասացաք, հասանէր
սրբոյն քրիստոսակոչ կատարումն՝ յետ սակաւ ինչ աւուրց հի-
ւանդութեան։ Եւ յորժամ՝ կամեցաւ Աստուած որոշել զսուրբն
ի միջոյ ձեռնասուն աշակերտացն, և խառնել ի գունդս սրբոյն,
թեթեւացեալ և սթափացեալ ի ցաւոյն, և կանգնեալ նստաւ
ի ժողովոյն միջի, և համբարձեալ զձեռն հանապազատարածս
յերկինս, զամենասուրբ զերրորդութիւնն օրհնէր, և յանձն
առնէր զաշակերտեալսն ամենապահ շնորհացն Աստուծոյ, զի
կայցէն հաստատուն ի հաւատս և ի վարս ուղղութեան, և ա-
ռանց քայլթակղութեան կատարեսցեն զարգարութիւն սուրբ
հարց մեքձաւորաց Քրիստոսի։

Եւ անուանք գլխաւոր աշակերտացն ժողովելոցն առ նա, են
այս. առաջնումն Յովսէփ, և երկրորդումն Թադիկ, արք զգաստք
և զգուշագոյնք. իսկ ի զինուորացն՝ առաջնումն Հմայեակ՝ ի

մեծաց. և երկրորդին Հմայեակ՝ ի Մամիկոնեան
տոհմէն, արք պատուականք երկիւղածք հրամանա-
կատարք վարդապետական հրամանաց։ Եւ մինչդեռ
ձեռք սրբոյն ընդ երկինս կարկառեալ էին, տե-
սիլ սքանչելի խաչանման լուսաւոր շողաւոր ձեւ երե-
ւէր ի վերայ ապարանիցն, յորում՝ երանելին
վախճանէր. զոր ամենայն ուրուք ինքնատես եղեալ,
և ոչ առ յընկերէ պատմեալ։ Եւ սորա սրբոյն զսէր
և զմիաբանութիւն աւանդեալ, զմերձաւորս և զհե-
ռաւորս օրհնութեամբ պսակէր, և զհաճոյական ա-
ղօթս հասուցեալ ի Քրիստոս՝ հանդեալ։

Զոր առեալ Վահանայ և Հմայեակի կազմութեամբ
վախճանելոյ, հանդերձ աշխարհական ամբօխիւ,
սաղմոսիւք և օրհնութեամբ, և հոգեւոր ցնծու-
թեամբք, կանթեղօք վառելովք և ջահիւք բորբոքե-
լովք և ամենայն լուսաճաճանչ գնդիւն, և այնու խա-
չանչան լուսաւոր առաջախաղաց նշանաւն, յՕշա-
կանն ելանէին, և անդ ի մարտիրոսարանն մատու-
ցեալ, զօրինաւոր յիշատակն կատարեալ, ապա
նշանն աներեւոյթ լինէր, և նորա իւրաքանչիւր դառ-
նային։ Իսկ յետ երից ամաց անցելոց, յաջողեցան
Վահանայ Ամատունայ, քրիստոսասէր փութով խո-

Մամիկոնեան տոհմէն, և երկրորդին Վահան՝ յազգէն Ամատու-
նեաց, որ էր հազարապետ Հայոց մեծաց. աստուածասէրք և
երկիւղածք յԱստուծոյ։ Եւ մինչդեռ ձեռք սրբոյ վարդապետին
ընդ երկինս կարկառեալ կայր, տեսիլ սքանչելի և խաչանչան լու-
սաւոր շողաձեւ երեւէր ի վերայ ապարանիցն՝ յորում՝ երանե-
լին վախճանէր. զոր և ամենայն ուստեք ինքնատես լեալ և ոչ
յընկերէն պատմեալ։ Իսկ սրբոյն զսիրոյ և զմիաբանութեան
պատուիրանն աւանդեալ, և զհեռաւորս և զմերձաւորս օրհնու-
թեամբ պսակեալ, և զհաճոյական աղօթս հասուցեալ ի Տէր,
անդէն վաղվաղակի աւանդեաց զհոգին ի փառս ամենասուրբ
Երրորդութեանն։

Զոր առեալ Հմայեակի և Վահանայ կազմութեամբ վախճանե-
լոց, հանդերձ աշխարհաժողով ամբօխիւ, սաղմոսիւք և օրհնու-
թեամբ և երգօք հոգեւորօք, մոմեղինօք վառելք և ջահիւք բոր-
բոքելովք և անուշահոտ խնկօք, և այնու խաչանչան յառաջա-
խաղաց լուսաւոր նշանաւն՝ յՕշականն ելանէին, և անդ ի մար-
տիրոսական յարկն հանդուցանէին զսուրբ այրն Աստուծոյ, և
զօրինաւոր տօն յիշատակի երանելոյն կատարէին։ Ապա նշանն

րան սքանչելի կանգնել, տաշածոյ վիմօք քանդակելով, և ի ներքսագոյն խորանին զսրբոյն հանգիստն յօրինեալ, որոյ սպասս վայելուչս գունագոյնս պայծառատեսիլս ոսկով և արծաթով և ակամբք պատուականօք՝ ի յիշատակարան սեղանոյն կենդանարար մարմնոյ և արեանն Քրիստոսի պատրաստեաց, և ամենայն սրբովք ի միասին գումարելովք խաչակրօն վկայիցն Քրիստոսի, հանգերձ երանելեալն Մաշթոցիւ, ի հանգիստ խորանին փոխէ։ Եւ զնորին աշակերտ Թադիկ անուն՝ զայր զգաստ և բարեպաշտօն, հանգերձ եղբարք երանութեանն հասելոց՝ սպասաւոր սրբոյն ի փառս Աստուծոյ կարգէին, և գլխաւորս, վերակացուս տեղապահս յայտարարեալ հարցն կատարելոց՝ որոց առաջինն Յովսէփ գլխաւոր ժողովոյն, և երկրորդն այլ աշակերտ Յովհանն անուն. այր իսկ սուրբ վարդապետասէր և ճմարտապատում։ Որում գէպ լինէր յետ վախճանի սրբոյն, բազում և ազգի ազգի փորձութեանց և կապանաւոր վըշտաց. մենամարտիկ երկպատական բռնութեանն ի Տիգրոն քաղաքի, վասն

աներեւոյթ լինէր, և նոքա յիւրաքանչիւր տեղիս գառնային, փառաւորելով և օրհնելով զԱստուած ի վերայ սքանչելեացն զոր Տէր եցոյց ի վերայ վարդապետին։

Իսկ յետ ամսոց երկից անցելոց ըստ յաջողելոյն Աստուծոյ Վահանայ ամատուհնոյ քրիստոսասիրի՝ կամեցաւ տաճար փռուաց անուանն Աստուծոյ շինել յանուն սրբոյ վարդապետին, ի տաշածոյ վիմայ սքանչելապէս յօրինեալ խորանս և գեղեցկապէս կազմեալս. և անգ ի ներքսագոյն խորանին զսրբոյն հանգիստն առնել, և վայելուչ պատուք ոսկով և արծաթով և ակամբք պատուականօք զտունն Աստուծոյ և զսեղան կենարար մարմնոյ և արեանն Քրիստոսի զարդարէր։ Եւ զնորին աշակերտն զգաստ և բարեպաշտօն զԹոգիկ՝ սպասաւոր նորին կացուցանէին՝ այլ եւս եղբարք՝ կատարել զհանապազորդ պաշտօնն։ Եւ որ վերակացուս ժողովրդեանն ըստ յայտնութեան սուրբ հարցն՝ զՅովսէփ և զՅովհանն կացուցանէին արս ճմարտասէրս և ողջխոհս. որոց գէպ լինէր յետ վախճանի սրբոյն ազգի ազգի փորձութեանց ի վերայ եկելոց ի բռնաւորաց, մենակաւ մենամարտիկ

1 Զօրին. եր ըստ յառաջագոյն խորագրելոյ վարդապետին. եղաւ ըստ Միւս օրին։

Քրիստոսի յաղթութեամբ տարեալ համբերեաց. վասն որոյ և զխոստովանողական անուն ժառանգեաց. ի նոյն վերակացութիւնն դառնայր յերկիրն Հայոց։

Իսկ բարեացապարտին Վահանայ, յանկարծահաս կենաց ամենեցուն լինէր. որ աշխարհածնուն հայրենեացն սեպհական ոգի գտեալ, շնորհօքն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, մերձաւոր կենակից վայելէր. և զի ըստ օրինակի գրելոցս առ ի մէնջ հարքն ի կախարումս և դարձան։

Ոչ եթէ ի հին համբաւուց տեղեկացեալ և մատենագրեալ զայս կարգեցաք, այլ որոց մեր իսկ ականատես եղեալ կերպարանայն՝ և առնթերակաց հոգեւորական գործոց, և լսող շնորհապատում վարդապետութեանն, և նոցին արբանեակ ըստ աւետարանական հրամանացն։ Ոչ սուտապատումս ճարտարախօս եղեալ առ ի մերոց բանից զհօրէն իմոյ կարգեցաք, այլ զյաճախագոյնն թողեալ, և ի նշանադիմակացն քակելով զհամատուրան կարգեցաք, որք ոչ միայն մեզ, այլ և որ զատեանսն ընթեռնուն յայտնի է։ Քանզի չէաք իսկ հանդուրժօղք՝ զամեն

ի Պարսս ի Տիսպոն քաղաքի վասն Քրիստոսի, յաղթութեամբ բազմաւ. որոց և զխոստովանողական անուն ժառանգեալք, ի նոյն վերակացութիւնս վարդապետութեան գառնային յերկիրս Հայոց։

Իսկ բարեացապարտն Վահան յանկարծահաս կենաց, սաւառնական ցանկալի ամենայն սրբոց լինէր, որ աշխարհածնունդ հայրենեացն սեպհական ոգի գտեալ շնորհօքն Քրիստոսի մերձաւոր կենացն յաւիտենից լինէր։

Եւ արդ ըստ օրինակի գրելոցս առ ի մէնջ գերանելեաց սուրբ հարցն զվարս և զվախճան փոքր ինչ պատմելով ի կատարումն զբանս ածից. ոչ եթէ ի հին համբաւուց զրուցաց տեղեկացեալ և մատենագրեալ զսա կարգեցաք, այլ որոց մեզէն իսկ ականատես կերպարանայն և առնթերակաց հոգեւորական գործոց սրբոյն, և լսող շնորհապատում վարդապետութեանն, և նոցին սրբոց վարդապետաց արբանեակ ըստ նոցին աւետարանական հրամանաց. ոչ առ սուտապատում յարմարեալ զբանս ի մեր գովութիւն զհայրենիսն յարգելով, այլ զյաճախագոյնն թողեալ զառաքինեացն հանգէս, որ այժմ ծածկեալ է ի Քրիստոսի։

1 Միւս օրին. ի խորագրում։

նայն արարեալսն կտակաւ զիւրաքանչիւրսն. այլ ի դիւրագոյն և ի հեշտագոյնս, յառաքելական անդր զանձինս պատապարեցաք. որոյ անցեալ զբազմախուռն արգասեօք սրբոցն, առ ի մանրակալիտ առնելոյ զկարեւորագոյնս պատմելոյ՝ զհանգամանս՝ առ սացաք, ոչ ի պատիւ ինչ սրբոցն Աստուծոյ, որք ամենապարծ և կենդանատուր խաչին ծանուցեալք յարգեցան, այլ յօրինակ քաջալերիչ հոգեւոր ծնունդոց իւրեանց, և որք նոքօք աշակերտելոյ իցեն յազգս ազգաց:

Եւ արդ լինի համար հաւատոց երանելոյն ամբ քառասուն և հինգ, և ի դպրութենէն Հայոց մինչեւ ցվախճա՝ սրբոյն՝ ամբ երեսուն և հինգ, որք համարին այսպէս: Թագաւորեալ Դիմանայ Պարսից արքայի ամս վեց, և Յազկերտի ամս քսան և մի. և յառաջնումս ամի երկրորդ Յազկերտի որդւոյ Վառմայ, վախճանեցաւ երանելին: Եւ արդ առնու համար ամաց սրբոց հաւատոց ի չորրորդում ամէն կրմանայ արքայի, մինչեւ ցառալին ամս երկրորդ Յազկերտի որդւոյ Վառմայ, և դպրութեանն Հայոց յովթերորդ ամէ Յազկերտի առեալ սկիզբն: Եւ Քրիստոսի մարդասիրին փառք յաւիտեանս. ամէն:

տոս և յայնժամ ընդ նմա յայտնեցի փառք, յորժամ դայցէ փառաւոր լինել ի մեջ սրբոց իւրոց: Այլ սուղ ինչ ի նշանաւոր գիտակացն պատմելով՝ զհամառօտս պատմեցաք. որք ոչ մեզ է շահս, այլ և որք զմատեանս ընթեռնուն, յայտնեցի արանցն քաջութիւն: Քանզի և ոչ իսկ հանգուրժէաք բաւել կարել զամենայն արարեալս սրբոցն գրով նշանակել զիւրաքանչիւրսն, այլ ի դիւրագոյնս և ի հեշտագոյնս զանձինս պարապեցօք, և զանցեալ զբազմախուռն արգասեօք սրբոցն առ ի մանրակրկիտսն առնելոյ Թողաք, և զկարեւորագոյնսն սուղ ինչ մատենագրեցաք ըստ մերում կարի, ոչ ի պատիւ ընտրելոցն մերձաւորացն Քրիստոսի, որք ամենապայծառ հաւատով և վարուք ծանուցեալք եղեն, այլ յօրինակ քաջալերիչ հոգեւոր ծննդոց իւրեանց, և որոց նոքօք աշակերտելոյ իցեն զճմարտութիւն յազգս իւրեանց՝ առնեցեալ այս, ի փառս ամենասուրբ Նորրորդութեանն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

ՑԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

Աղբանազեան. Ապքանազեան	Եդեսիա. 48:
աղգ. 7:	Եղնիկ. Եղնակ. 32, 55, 54:
Ակակիոս եպսկ. 18, 27:	Ենովք. 50:
Ակուսիտ. 27:	Եպիփան. 49:
Աղուանք. 25, 50, 51:	Երեմիա. 41, 42:
Ամատունեաց աղգ. 44:	
Ամիդ. Ամիթ. 48:	Թագիկ. Թողիկ. 44, 46:
Այրարատ. 20, 25, 52:	Թէոդիոս. Թէոդորոս հեր.
Անանիա եպսկ. 24:	ձուածող. 40:
Անատոլ. Անատոլիս 27, 28:	Թէոդոս. 20, 27:
Աշուշայ. 32:	Խորձենական գառ. 24:
Աշտիշատ. 41:	Խուրս իշխան Գարգմանից. 51:
Առաւան հազարապետ. 14:	
Ասորիք. 18, 20, 52:	Կայենականք. 26:
Ատաիկոս. 27:	Կոստանդինական քաղաք.
Արամ, Երկիր. 48:	Կոստանդնուպոլիս. 27, 53
Արկադ. 27:	Կորին. 35:
Արձիւղ, Թգր. վրաց. 52:	Կրամ. 48:
Ասրվաղ. Արովաղէ. Թգր. 50:	
Արտաշէս, Թգր. 50:	Հաբէլ. 17:
	Հայաստան աղգ. 46:
Բաբելլա եպսկ. 18:	Հայաստան. 20, 25, 55, 40:
Բագրաւանդ. Բագրւանդ. 41:	Հայք. 14, 17, 18, 20, 22, 23.
Բակուր Թգր. վրաց. 25:	26, 28, 50, 51, 52, 55, 41.
Բարբարիանոս. Բորբորիանոս	44, 45, 47, 48:
աղանդ. 29:	Հացեկաց գիւղ. 15:
Բենիամէն երէց աղուան. 29:	Հմայեակ Մամիկոնեան, 44.
Բլրոցաց գիւղ. 41:	45:
	Հոռումբ. 26.
Գարգման. 51:	Հոռիանոս. Ռուփինոս. 19:
Գարգմանական ձոր. 51:	
Գինի եպսկ. Դերջանոյ: 27:	Ղեւոնդէս, Ղեւոնդէս երէց
Գիւտ Սիւնի. 24:	27, 55:
Գողթն. 15, 24:	
Գրիգոր լուսաւորիչ. 45:	Մամիկոնեան որեար. 25:
	Մամիկոնեան տոհմ. 45:
Դանան. 50:	Մաշտոց. 15, 18, 19, 20, 24.
Դանիէլ ասորի եպսկ. 17:	25, 27, 28, 55, 54, 58, 40.
Դիման. 48:	41, 42, 46:
Դուստոր. 41:	Մարք. 16, 21:

Մէլիտինէ . 27 :
 Մեսրոպ Տէս Մաշտոց
 Մերուժան . 23 :
 Միջագետք . 17 :
 Մուշէ , Մուշէղ . 24 :
 Մուշէղ եպսկ . 31 :
 Մովսէս եպսկ . Վրաց . 23 :
 Յաղկերտ . 41 , 48 :
 Յոյնք . 26 , 33 :
 Յովհան Եկեղեցացի . 49 , 46 :
 Յովնաթան քհնյ . 31 :
 Յովսէփ աշակերտ . 8 , 49 , 52 ,
 44 , 46 :
 Ներքոտ . 9 :
 Նեստոր . 40 :
 Նոր քաղաք . 20 , 30 , 44 :
 Շաբաթ } իշխ . Գողթնեաց ,
 Շամբիթ } 15 , 24 :
 Պաղանական տուն . 49 :
 Պարսք . 41 , 48 :
 Ջաղայ . 26 :
 Ռազ դետ . 21 :
 Սահակ պարթեւ . 17 , 18 , 20 ,
 23 , 23 , 26 , 27 , 30 , 32 , 33 ,
 41 , 44 :
 Սամուէլ եպսկ . 26 , 32 :
 Սամուստական քաղաք . 48 :
 Վահան Ամատունի . 44 , 45 , 46 ,
 47 :
 Վահրիճ . 17 :
 Վաղէնակ իշխ . Սիւնեաց . 24 :
 Վասակ Սիւնի . 23 :
 Վարդան Հայր Օ . Մեսրոպայ .
 15 :
 Վարդան կամ Վարդկան Մա-
 ժիկոնեան . 23 , 27 , 42 :
 Վերք . 26 , 31 :
 Վռամ . 41 , 48
 Վռամշապուհ . 17 , 18 , 20 :
 Տարօնական դւռ . 43 , 44 :
 Տաշիրք . 32 :
 Տէր եպսկ . 24 :
 Տիգրոն . Տիսպոն . 46 , 47 :
 Տիրայր Խորձենացի . 24 :
 Օշական . 43 :

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0246820

